

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Čeština v komunikaci neslyšících

Bakalářská práce

Zuzana Hájková

Poezie v českém znakovém jazyce

Poetry in Czech Sign Language

Praha 2009

Vedoucí práce: PhDr. Lucie Šůchová

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji touto cestou rodičům a prarodičům za podporu při studiu. PhDr. Lucii Šůchové děkuji za vedení této práce a za poskytnuté připomínky a Bc. Radce Novákové za konzultace k této práci. Dále děkuji panu Prof. PhDr. Bílkovi, Csc., za odbornou konzultaci. Mgr. Andree Hudákové, Ph.D., a Mgr. Kateřině Červinkové Houškové děkuji za pomoc v oblasti korektury textu. Také děkuji Sergeji Josefovi Bovkunovi a BcA. Robertovi Miličovi za spolupráci při tvorbě ukázek poezie v ČZJ na DVD.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne

podpis

RESUMÉ

Tato bakalářská práce se zabývá analýzou poezie v českém znakovém jazyce (ČZJ). Je určena veřejnosti a lingvistům, kteří se zajímají o ČZJ. Tato práce dokazuje, že v ČZJ lze vyjádřit i umělecký žánr, tedy i poezii, což znamená, že znakový jazyk (ZJ) je plnohodnotný jazyk stejně jako jazyk mluvený. Tím se práce snaží překonávat vžitá předsudky o ČZJ. Práce je doplněna videoukázkami na DVD.

V práci si autorka klade následující otázky. Jak se produkuje poezie v českém znakovém jazyce? Používají se stejné postupy jako v českém mluveném či psaném jazyce?

Do této práce je doplněn i stručný přehled historie poezii ve ZJ v zahraničí a u nás.

V krátké kapitole shrnuje rozdíly mezi hudbou, poezií a storytelling.

Dále se práce věnuje charakteristice poezie ve ZJ a jejím typům. Na závěr jsou porovnány dvě básně, jedna od studenta JAMU Roberta Miliče a druhá od básníka Sergeje Josefa Bovkuna¹ (S.J. Bovkuna).

Cílem této práce je ukázat, že poezie ve ZJ má svá pravidla, stejně jako je tomu u mluvených jazyků.

RÉSUMÉ

The theme of this bachelor's work is analysis of the poetry in czech sign language (ČZJ). It can be useful for linguists who are concerned with czech sign language but also for the general public. This work is supporting the fact that czech sign language is a real language as the spoken language is, because of the evidence of art signing, especially the existence of the poetry in czech sign language. The aim of this bachelor's work is also to overcome the prejudice against czech sign language that are still existing till nowadays. Examples of sign language poetry can be seen on DVD which is attached to this work.

The author of this bachelor's work discusses the question of the production the poetry in czech sign language and tries to compare it with the production of spoken language poetry (in its oral and also in the written form); explains the history of czech sign language poetry and the foreign sign language poetry. In this bachelor's work is also a short chapter that concerns of the comparation between the music, poetry and strorytelling.

The main part of the work is characteristics of the sign language poetry and its dividing into the general types. As a conclusion, you can see a deep analysis of the two poems – one performed by JAMU (Janáček Academy of Music and Performing Arts in Brno), the second by the poet Sergej Josef Bovkun (S. J. Bovkun).

This work aims to prove that sign language poetry has its own rules like spoken language poetry.

¹ S. J. Bovkun – vítěz soutěže Awi příběhy. Awi příběhy je DVD s 15 nejlepšími příběhy soutěže. Jedná se o umělecký projev Neslyšících na pomezí storytellingu na různá témata. Projekt byl realizován za podpory Nadace Vodafone Česká republika v roce 2008.

OBSAH

1. ÚVOD.....	7
2. POEZIE A JEJÍ PODSTATA.....	7
2.1 Terminologie související s popisem poezie.....	9
2.1.1 Poetismus.....	9
2.1.2 Rytmus.....	9
2.1.3 Metrum.....	9
2.1.4 Rým.....	10
3. POEZIE VE ZNAKOVÉM JAZYCE.....	11
3.1 Poezie v zahraničí.....	11
3.2 Poezie u nás.....	13
3.3 Rozdíl mezi hudbou a poezií ve ZJ.....	14
3.4 Rozdíl mezi poezií ve ZJ a storytellingem.....	15
3.5 Rozdíl mezi poezií v MJ a ve ZJ.....	16
3.6 Analýza poetické struktury ve ZJ.....	17
4. RYSY POEZIE.....	20
4.1 Jazyková aktualizace.....	20
4.1.1 Ambiguita.....	21
4.1.2 Neologismus.....	22
4.1.3 Opakování.....	23
4.1.4 Rytmus.....	26
4.1.5 Symetrie a rovnováha.....	27
4.2 Charakteristické postupy v poezii ve ZJ.....	28
4.2.1 Artikulace z dálky nebo z blízka.....	29
4.2.2 Změna tempa artikulace.....	31
4.2.2.1 Pozastavení artikulace.....	31
4.2.2.2 Artikulace pozpátku.....	32
4.2.2.3 Pozastavení mimiky.....	32
4.2.2.4 Pozastavení rukou.....	32
4.2.3 Transformace znaků.....	33
4.2.4 Směr pohledu.....	33
4.2.5 Personifikace.....	33
4.2.6 Metafory a symboly.....	34
4.2.7 Střídání rolí.....	35
5. STRUKTURÁLNĚ ÚSTALENÁ POEZIE = Druhy básní ve ZJ.....	37
5.1 Číselná poezie (Numerical Handshape Constraint).....	37
5.2 Abecední poezie (Alphabetical Handshape Constraint).....	38
5.3 Inicializovaná poezie (Initialized Handshape Constraint).....	40
5.4 Poezie motivovaná slovy (Worded Handshape Constraint).....	40
5.5 Poezie jednoho tvaru ruky.....	41
5.8 Poezie na základě střídání orientace dlaně.....	41
5.9 „Simultánní“ poezie.....	42
6. STRUKTURÁLNĚ ORIGINÁLNÍ POEZIE.....	45
7. Konfrontační popis ukázek.....	45
7.1 Báseň Roberta Miliče.....	45
7.2 Báseň Josefa Sergeje Bovkuna.....	47

8. SVĚTOVÉ ZNÁMÍ NESLYŠÍCÍ BÁSNÍCI.....	48
8.1 Dorothy Milesová.....	48
8.2 Ella Mae Lentzová.....	48
8.3 Dr. Clayton Valli.....	49
8.4 Jürgen Endress	49
8.5 Giuseppe Giuranna.....	50
9. ZÁVĚR.....	51
10. ZDROJE.....	53
11. ZDROJE OBRÁZKŮ.....	55

1. ÚVOD

Poezie ve ZJ u nás zatím ještě není příliš rozšířená, ani se jí dosud nikdo vědecky nevěnoval. Letmo se jí zabývaly snad jenom Lucie Půlpanová a Ivana Tetauerová z Filozofické fakulty UK v Praze v jednom článku v časopise Unie (2005)², ve kterém stručně popisují workshop německého Neslyšícího³ básníka Jürgen Endresse věnovaný poezii ve ZJ. Ve světě, zejména na začátku 21. století, však už odborníci (včetně n/Neslyšících) poezii v některých ZJ (především v americkém – dále ASL) zkoumali, např. Valli (2004)⁴, Suttonová - Spenceová, Ladd a Rudd (2005)⁵, a jejich poznatky se staly základem pro mou bakalářskou práci.

Téma své bakalářské práce – poezie v ČZJ - jsem zvolila především proto, že mám k uměleckému vyjadřování v ČZJ blízko. Během studia na střední škole jsem vystupovala se skupinou Tichá hudba⁶, která se zabývá zpěvem v ČZJ. Písň Tiché hudby byly vesměs motivované písněmi slyšících. Působení v této skupině mne inspirovalo i k tomu věnovat se jiným uměleckým žánrům ve znakovém jazyce, a to poezii a storytellingu (vyprávění příběhů) Neslyšících. Nyní působím v nové skupině Vol5Vis50. Tato skupina prezentuje příběhy založené na vlastní fantazii jejich autorů. Ve své práci tak mohu reflektovat vlastní zkušenosti s uměleckým projevem ve ZJ, neboť se ukazuje, že v poezii, storytellingu i zpěvu ve ZJ u nás existují společné prvky, viz kapitola 3.3.–3.5. O poezii v ASL se např. uvádí, že se rozvinula ze storytellingu. (Srov. Hawk, [online], cit. 23. 1. 2009). U nás jsem se dosud nesetkala se skutečnými básníky v ČZJ, ale je možné se u nás setkat právě s Neslyšícími umělci - „vypravěči“ příběhů, kteří jsou (dle mého názoru⁷) na vysoké úrovni, která je srovnatelná s úrovní světovou. Mnohé příklady, které budu u jednotlivých principů užívaných v poezii ve ZJ (tak, jak je popisuje např. Valli, 1998 [online], cit. 18. 6. 2008) prezentovat, pocházejí z poezie S. J. Bovkuna, českého Neslyšícího druhé generace.

Teoretickými východisky k mé práci mi byly dostupné české i zahraniční texty a webové stránky zabývající se problematikou poezie Neslyšících. V roce 2005 jsem se také zúčastnila workshopu o poezii ve ZJ, který vedl německý Neslyšící básník Jürgen Endress. Citace textů z anglicky psaných zdrojů přeložila absolventka našeho oboru Helena Šebková. Nejvíce informací jsem čerpala z DVD ASL Poetry: Selected Works of Clayton Valli on DVD (1995).

Ve své práci se nejprve zaměřím na vymezení poezie obecně a definování základních pojmů teorie poezie, se kterými budu pracovat i nadále při popisu poezie ve ZJ. Poté se budu věnovat charakteristickým postupům v poezii ve ZJ – artikulace z dálky nebo z blízka, změna

² Časopis Unie od roku 1992 vydává Česká unie neslyšících.

³ Neslyšící s velkým N je člověk, který je hrdý na svou menšinu a na svůj jazyk. Je logické, že vystupující ve ZJ jsou neslyšící s velkým N. Bohužel, existují i neslyšící s malým n, kteří vystupují ve ZJ, ale to jen málokdy. Např. u nás známe neslyšící básníka Elišku Vyorálkovou, ta sice vytváří psanou poezii, ale před diváky vystupuje se znakovanou češtinou (umělý systém, kde se znaky kladou za sebe podle slovosledu českého mluveného jazyka, oproti ČZJ nemá vlastní gramatiku ani strukturu). Je otázkou, jestli je E.Vyorálková neslyšící s malým n nebo s velkým N.

⁴ Blíže o Vallim poslední kapitola.

⁵ Rachel Suttonová-Spenceová je lektorka oboru Deaf Studies na univerzitě v anglickém Bristolu. Je spoluautorkou (s Bencie Wollovou) knihy The Linguistics of British Sign Language (Lingvistika britského znakového jazyka).

⁶ Tichá hudba – pěvecký soubor neslyšících a slyšících, jehož cílem je produkovat hudbu v ČZJ pro n/Neslyšící.

⁷ Soudím tak podle zkušeností, které mám z různých českých akcí, na kterých jsou vystoupení ve ZJ. Za vystoupení na nízké úrovni považuji vystoupení těch, kteří nemají talent nebo nás diváky nudí, případně se vyjadřují pidžinem (směs znakové češtiny a se znakového jazyka) nebo používají často běžné, tedy zmrazené znaky.

tempa artikulace, transformace znaků, směr pohledů atd. Uvedu přehled jednotlivých druhů poezie ve ZJ – číselná poezie, abecední poezie, inicializovaná poezie, poezie motivovaná slovy, poezie jednoho tvaru ruky, poezie se střídáním orientace dlaně a „simultánní“ poezie.

Pro porozumění výkladu o poezii ve ZJ nestačí pouze přečíst teoretické pojednání, ale doporučuji podívat se na DVD, kde jsou ukázky různých básní. Dále rozebírám ukázky vystoupení studentů JAMU, kteří nedávno vystupovali se svými básněmi na jedné zábavě v Brně, a to bez překladu do mluveného jazyka (MJ), jak je u nás zvykem. Jedna ukázka je také k dispozici na DVD, které studenti natočili. Tento materiál jinak není běžně dostupný veřejnosti.

Cílem mé bakalářské práce je popsat prostředky a postupy typické pro poezii Neslyšících a přispět tak k rozšíření poezie ve ZJ i u nás. Výsledky mé práce by mohly být jednou využity i při výuce na vysoké škole, protože doufám, že stejně jako v Americe, i u nás se budou vysoké školy tomuto předmětu věnovat. V USA „se poezie v ASL začala více prosazovat v posledních patnácti letech: básníci začali více pracovat výhradně v ASL bez anglických předloh; forma byla podrobena formálnímu studiu; jako převažující způsob uchovávání a vytváření byly přijaty videonahrávky; a byly zavedeny hodiny poezie v ASL na vysokých školách.“ (Batson, 1987, s. 222). Lze doufat, že v Čechách se vývoj bude ubírat podobným směrem. A tato práce k tomu chce přispět.

2. POEZIE A JEJÍ PODSTATA

Všichni známe, tedy bychom měli znát, pojem „poezie“ již z dob studia na základní škole. Tím, mám na mysli jenom pro psanou formou poezie, kterou jsme studovali v předmětu český jazyk nebo v literatuře, o ZJ tu zatím vůbec nemluví (důvody naleznete v kapitole Poezie ve znakovém jazyce). Rozeznáváme umělecké žánry prózu a poezii.

Dle Encyklopedického slovníku (1980) je „poezie literární skládaná veršem. Ve starších dobách označení pro literaturu krásnou vůbec, později se význam zužoval, dnes zejména na lyriku. Po obsahové stránce představuje (jako protiklad prózy) literární výraz slavnostní povahy a vysokého uměleckého záměru.“

Dokonce nás ve škole naučili i jak vytvořit poezii a prózu, např. napsat vyprávění, úvahu apod. Získali jsme samozřejmě jenom základní poznatky. Hlubší poznatky i praxi můžeme získat v kurzu, tedy v mimoškolních aktivitách.

Poezie je nedílnou součástí kulturního dědictví každého národa. Pojem poezie pochází z řeckého *poiésis*, které znamená tvorbu. Společně s prózou a dramatem je základním druhem literární tvorby. Obecně lze poezii definovat jako „esteticky záměrné narušení standardního jazyka“ (Suttonová - Spenceová, 2005, s. 14).

Za poezii označujeme jazykové dílo, které se v běžné komunikaci nepoužívá, obsahuje umělecké prvky, např. rým, rytmus, metrum, atd. Ve starověku se poezie nevydělovala jako literární žánr, až později v době klasicismu byla uznávána jako samostatný žánr, i když někdy nebyly zapsány rýmy. (Poezie, Wikipedie [online], cit. 11. 11. 2007).

Podle Bílka⁸ se přesně neví, kdy vznikla poezie, ale je logické, že vznikla s náboženstvím, protože už v antické literatuře se lidé věnovali mytologii, jejichž hlavní hrdina byl Bůh. Poezie sloužila estetickým potřebám vyšší společnosti. Také se používala v magii.

„Dnes nepovažujeme za poezii všechna díla, která splňují popsané znaky (např. rituální texty, středověké vědecké texty, některá staroasijská díla, reklamní slogany atd.). Zrovna tak ale existují díla, která nesplňují některé, nebo dokonce i žádné z těchto znaků, a přesto jsou označována jako poezie - jedná se především o báseň v próze.“ (Poezie, Wikipedie [online], cit. 11. 11. 2007).

Bílek říká, že u nás se ve 13. - 14. století rozšířila poezie z různých důvodů, už nejen náboženských. V tomto období vzniká již i poezie světská, která vyjadřuje lidské pocity, jako je milostná láska apod.

„Přívlastek „poetický“ není jen synonymum pro básnický, ale označuje rovněž povznášející náladu, synonymum pro romantický atd.“ (Poezie, Wikipedie [online], cit. 11. 11. 2007).

Projevy ostatních funkčních stylů (odborný styl, publicistický styl, prostě sdělovací styl, administrativní atd.) přináší konkrétní věcné sdělení a směřují k citové neutrálnosti. Zatímco umělecké texty, tedy poezie, píseň apod. ačkoliv mají nějaký věcný obsah, jsou úmyslně vytvářeny tak, aby působily na citové a estetické vnímání adresáta. (Mašková, 2006, s. 125) Zda je jazyk vnímán sluchem, nebo zrakem, zde není nijak podstatné.

⁸ Informace od profesora Bílka jsem čerpala z osobních konzultací.

Poezie může prostřednictvím svého stylu zprostředkovat estetickou zkušenost. Rozšiřuje povědomí o možnostech jazyka, ve kterém je psána. Umožňuje přemýšlet o životě a poznávat jeho běh. V literární teorii se lze setkat se členěním poezie podle různých hledisek, např. podle obsahu (poezie lyrická, epická, lyricko-epická), tvůrců, směrů a škol. Dle Bílka není jednoduché rozdělit poezii, jako je tomu u prózy. Poezie se klasifikuje podle formy (lyrika, epika), podle témat (láska, smrt, ...) a podle situace (náboženství, epitaf, ...). Dále se dle Bílka klasifikuje tradiční a vizuální poezii, např. kaligramy od Guillaume Apollinaire⁹. Vizuální typ poezie¹⁰ je považován ale spíše za výjimečný. Nedílnou součástí poezie je jazyková aktualizace, tedy paralelismus a odchylka, viz kapitola 4.

⁹ G. Apollinaire je považován za jednoho ze zakladatelů moderní francouzské poezie.

¹⁰ Vizuální typ poezie – není to příliš častý typ poezie. Tato poezie působí na naše city běžně, ale dojmeme se pouze zrakovým vjemem. Je to poezie, která je způsobem, jak je psána a zároveň namalována poezie. Pojem „vizuální“ poezie nese i druhý význam a to poezie ve ZJ.

2. 1 Terminologie související s popisem poezie

V následující kapitole se zaměřím na definování základních pojmů souvisejících s popisem poezie, které se uplatňují i v popisu poezie ve znakových jazycích. Jednotlivé termíny jsou zpracované podle publikace Poetický slovník (1997).

2.1.1 Poetismus

Poetismus je básnické slovo či znak, obrat typický pro poezii, např. v lexikální oblasti MJ slovo vesna. Příklady ve znakovém jazyce jsou uvedeny v kapitole 4, v podkapitolách ambiguita a neologismus. Poetismy se nepoužívají v běžné komunikaci, protože v běžné komunikaci je důležité si především rozumět navzájem. Poetismům není nutné ihned porozumět, schválně nás nutí přemýšlet, víc v kapitole 4.

2.1.2 Rytmus

Tento pojem se nepoužívá speciálně jen pro poezii, ale obecně rytmus souvisí i s lidským životem. „Rytmus doprovází člověka v každé chvíli. Svůj rytmus má lidský dech, tep srdce, ale i koloběh celého života a střídání přírodních dějů. Rytmus můžeme vidět ve střídání hřebenů hor, v proudícím toku řeky, ve vyklenutí mostu nebo na sousoší znázorňujícím stařenu s dětmi.“ (Veselá, 2008, s. 20).

V poezii ovšem vnímáme rytmus trochu jinak, třeba v Encyklopedickém slovníku (1981) se píše, že rytmus charakterizuje literárně záměrné uspořádání zvukových prvků pravidelně se opakujících v každém verši a vytvářejících tak rytmický (metrický) impuls, tj. očekávání, že verš, který následuje po řadě veršů obdobně uspořádaných, bude zase po stránce zvukové uspořádan stejně. Toto pravidelné opakování vytváří jistou rytmickou normu, tzv. **metrum**¹¹.”

Ve ZJ vytváří rytmus rychlost tempa poezie Když se rozčílíme, tak artikuluje ZJ rychlejším tempem, což platí především pro běžnou komunikaci. V uměleckém projevu ve ZJ se může rytmus opakovat, nebo se lze vyjádřit například v rytmu dvakrát rychlejším a pak třikrát pomalejším. Nebo je možné se v celé básni vyjadřovat stejným rytmem. Práce s rytmem není jednoduchá, ale díky rytmu je vyjádření přitažlivější. Více informací viz kapitola 4.1.4. Součástí rytmu je metrum, viz níže.

2.1.3 Metrum

Metrum se týká se přízvučnosti, vysvětluje Bílek. Snahou metra je změnit nebo zvýraznit přízvuk u slabiky jinak, než se používá v běžné komunikaci, a to kvůli napětí. Jedná se o určité vzorce veršování, v MJ existují různé metrické vzory. Díky metrickým vzorům poznáme, o jaký rytmus se jedná.

Valli (1995) vysvětluje, že ASL může využívat pro metrum pohyb. Znaky jsou pak často v básni tvořeny podle předem daných vzorců (např. číselná poezie, abecední poezie atd., viz kap. 5) . V současné době není metrum běžně používáno, ani zdokumentováno v ASL v moderní poezii, tedy v strukturálně originální poezii, viz kapitola 6. Metrum lze zkoumat u strukturálně ustálené poezie, např. u abecední poezie apod., která má striktně daná pravidla. To znamená, že metrum lze používat i ve ZJ, ale pouze u ustálené poezie, protože u strukturálně originální poezie nejsou striktně daná pravidla.

¹¹ Autorka zvýraznila.

2.1.4 Rým

V MJ známe rým jako opakování části slov, které bývají na konci verše¹². V MJ poznáme, co se opakuje, neboť MJ má lineární charakteristiku. Patří sem třeba aliterace – na začátku slov se opakuje písmeno, tedy hláska (kolo X kostlivec), asonance – stejné koncovky (pes x les), konsonance - fonetická podoba souhlásek (nám x nemá), „para“ rým - opakování první část slova (zakázat x zadržet) a rým -slova se shodnými samohláskami nebo souhláskami (plot x plout). Všechny tyto zvukové vzorce vycházejí ze základního faktu, že slova jsou vyslovována a psána jedno za druhým (sekvenčně). Ale pouze v MJ se části slov musí produkovat v časové sekvenci. (Suttonová – Spenceová, 2005, s. 42)

Encyklopedický slovník (1981) dělí rýmy jinak - „buď rým neúplný – opakování jenom několika hlásek (např. padlý-malý) nebo úplný (homonymita konců slov, např. nese - v lese). Úplný rým je dále dostačující (homonymita začíná samohláskou, připadající na těžkou dobu verše, např. n- ese/v l-ese) nebo bohatý (shod je více, obyčejně jde o homonymitu začínající „opěrnou souhláskou“, např. h-l-asy; v-l-asy).“

Ve ZJ lze definovat rým jako opakování určitých parametrů znaku, to může být třeba opakování stejného tvaru ruky, orientace dlaně apod., více viz kapitola 4.1.3.

¹² Verše – řádek básně

3. POEZIE VE ZNAKOVÉM JAZYCE

Psaná nebo mluvená poezie je lidstvu známa již dlouho. Pro lidi, kteří slyší, není poezie ničím neobvyklým. Není neobvyklá dokonce ani pro některé n/Neslyšící, kteří s ní mají zkušenosti třeba ze základní či střední školy, kde se museli naučit nazpaměť různé básničky (psané ve většinovém jazyce). Nyní vědí, co to poezie ve většinovém jazyce je. U poezie v MJ velmi záleží na zvukové stránce jazyka, oproti tomu poezie ve ZJ, vzhledem ke způsobu existence ZJ, velmi závisí na vizuálnosti.

Batson (1987, s. 222) říká, že většině lidstva není existence poezie ve ZJ známa a je často pro lidi skoro nepředstavitelná. Lidé si většinou myslí, že poezie musí vycházet jenom z psané nebo mluvené formy jazyka, a proto je pro ně existence „vizuální“ poezie těžko pochopitelná.

Dříve nikoho nenapadlo, že by mohla být poezie i ve ZJ. Obecně se myslelo se, že by jí nikdo nepochopil, nikdo by nedokázal rozeznat verše, rýmy apod., což vyplývalo z neznalosti znakového jazyka, protože výzkum znakového jazyka započal oproti výzkumu mluveného jazyka teprve nedávno. Verše, rýmy atd. v mluvené poezii lze rozeznat už po prvním přednesení, na rozdíl od poezie ve ZJ. Obavy z těžší rozeznatelnosti rýmů a veršů lze chápat, protože ZJ je často simultánní, těžko se zde hledají konkrétní parametry. Clayton Valli (in Rachel Suttonová - Spenceová, 2003, s. 1) uvádí, že „krása věty, intenzita pohybu a vynalézavost techniky ZJ jsou podstatou poezie.“

3.1 Poezie v zahraničí

Ve shodě se situací v ČR Suttonová - Spenceová (2003, s. 1) uvádí, že představa poezie ve ZJ se může zdát mnoha neslyšícím s malým „n“¹³ nemožná. Dokonce i Neslyšící s velkým „N“¹⁴ podle těchto autorů v minulosti nevěřili, že něco takového jako poezie ve ZJ funguje. Tato skepse podle nich vyplývala ze zkušenosti s poezií prezentovanou výlučně v MJ (s hlasem), kterou propagovali ve školách pro sluchově postižené tzv. oralisté, kteří ZJ neznávali. Je pravděpodobné, že kniha *Analysing Sign Language Poetry* (Suttonová - Spenceová, Ladd, Rudd, 2005), která je revoluční prací o poezii ve ZJ, bude stát u základů definování poezie ve ZJ také v naší republice, neboť je to prozatím jediná ucelená publikace zaměřující se na porozumění poezii ve ZJ globálně.

V knize se autoři zmiňují, že poezie ve ZJ byla rozebírána i dříve, např. americkými lingvisty Edwardem S. Klimou a Ursulou Bellugiovou: „Výzkumníci, kteří se zabývali znakovými jazyky, analyzovali v 70. letech [20. století] přednesy uměleckého znakování, které zahrnovaly také poezii ve ZJ, kterou složila Dorothy Milesová¹⁵.“ (Suttonová - Spenceová, 2003, s. 7)¹⁶ Silné postavení má poezie Neslyšících např. ve Spojených státech amerických, ve Velké Británii, ve Švédsku. Ani většinu českých, a nejen českých, n/Neslyšících dosud nenapadlo, že může existovat i poezie ve ZJ. Zdůrazňuji, že neznalost existence poezie ve ZJ mezi neslyšícími je nejen u nás, ale také v Americe, kde proběhly

¹³ Neslyšící s malým „n“ nechtějí přijmout identitu a kulturu Neslyšících. Naopak se chtějí přizpůsobit většinové slyšící společnosti a integrovat se do ní. Za svůj primární komunikační kód nepovažují český znakový jazyk.

¹⁴ Neslyšící s velkým N považují za svůj primární komunikační kód znakový jazyk a ztotožňují se s kulturou Neslyšících, jsou členy kulturní a jazykové menšiny Neslyšících. (Hudáková, 2005, s. 22)

¹⁵ Podrobněji o Milesové viz poslední kapitola.

¹⁶ Studie Klimy a Bellugiové o poezii ve ZJ vyšla v roce 1975 v časopise *Sign Language Studies* s názvem *Wit and Poetry in American Sign Language* (Vtipy a poezie v americkém ZJ). Poezii ve ZJ se věnovali i v publikaci *The Signs of Language* (1979).

první výzkumy ZJ. Uvádí to Batson (1987, s. 222): „Toto odvětví poezie v ASL – konvenční¹⁷ (akademická) ASL poezie – reprezentované Lentzovou, Milesovou a Vallim, nevzniklo z vakua. Jejimi předchůdci jsou dřívější překlady anglické poezie do podoby ve ZJ. Tyto překlady byly povzbuzeny dramatickými uskupeními Neslyšících, které prezentovaly přeznakované verze klasických her, vyžadující rozvoj dovedností v překládání poezie z angličtiny do zajímavé a poetické formy znakového jazyka. Třebaže tento typ překladu započal v 19. století s příchodem dramatických uskupení Neslyšících, nejmoderněji se rozšířil a vytříbil ve 40., 50. a 60. letech 20. století, zvláště na Gallaudet College, kde Neslyšící a slyšící akademici usilovně pracovali na překladu klasických řeckých dramát do úspěšných verzí ve ZJ. Nehledě na tyto překlady se ve ZJ zvyšovala poetická vytříbenost až do podoby současné poezie v ASL.“

Dle Batson (1987, s. 222) nejznámější básníci jsou Ella Lentzová, Clayton Valli a Dorothy Milesová. Všichni tito básníci pracovali s moderní technikou, tedy s videokazetou nebo s DVD. Díky těmto materiálům nám n/Neslyšícím umožnili zdokonalit a rozvíjet naši estetickou představitivost. Všichni tři pracovali kdysi s psanou angličtinou, ale pomalu ji opustili, protože psaná angličtina ovlivňovala jejich představitivost v poezii ve ZJ. Poezie v ASL se začala více prosazovat v posledních patnácti letech, kdy se básníci začali věnovat pouze poezii bez anglické psané formy. Díky videonahrávkám se začala poezie v ASL samostatně přednášet i na vysokých školách.

Autorka Lentzová (1987, s. 126) vymezila tři různé typy poezie ve ZJ, a to 1) básně, které jsou přeložené z mluveného či psaného jazyka do ZJ, 2) básně vytvořené současně ve znacích a v angličtině, tedy ve znakované angličtině, a 3) básně vytvořené Neslyšícími bez vlivu psaného či MJ a poté případně přeložené do psané formy, což je vlastně použití přesně obráceného postupu, než je tomu u prvního typu básní.

Autorka Lentzová (1987, s. 126) dále říká, že „překlady básní z angličtiny do znaků jsou nejběžnějším typem, třebaže v některých ohledech tím nejobtížnějším. Úroveň těchto překladů se značně liší a to, co je míněno překladem, se nachází na kontinuu od prostého „překladu“, kdy je každé slovo nahrazeno jedním znakem (přičemž je sledována původní anglická struktura), ke kompletní retransformaci do ASL.“

Stejně se u nás pracuje např. v Tiché hudbě. Zde často překládají písně slyšících do ČZJ, s cílem přetlumočit písně pro ne/Neslyšící diváky a pro slyšící dvojnásobně umocnit dojem z hudby, kterou kromě poslechu zároveň sledují diváci ve ZJ. Není to špatná věc, ale pořád to není poezie ani píseň Neslyšících.

Podle autorky Lentzové (1987, s. 126) existují dva hlavní důvody pro překlad poezie z angličtiny do ZJ, tedy podle autorky nejběžnějšího typu poezie v ASL. První důvod je, že většina n/Neslyšících lidí neměla znalosti a povědomí o poezii, a i dnes ještě stále taková n/Neslyšící existují. Někteří také nebyli schopni přijmout ZJ jako samostatný a plnohodnotný jazyk. Pokud tedy chtěli recitovat báseň, upřednostnili překlad psané či mluvené básně v angličtině, protože to pro ně představuje jednodušší práci. Nevytvářeli poezii s prvky charakteristickými pro ZJ. Pro recitaci, aby působila poeticky, stačí přidat „zpěvavý“ rytmus (viz kapitola 4.1.4) a střídát v dominantním postavení obě ruce¹⁸. Druhý důvod je, že lidé neměli dostatek znalostí o ZJ, proto se domnívali, že ve ZJ není možné tvořit samostatně bez vlivu slyšících. Proto když n/Neslyšící básníci kdysi skládali poezii, tak jenom v psané angličtině až s následným překladem do ZJ.

¹⁷ Konvenční poezie neboli STRUKTURÁLNĚ ÚSTALENÁ POEZIE, viz kapitola 5.

¹⁸ Viz kapitola 4.1.5.

„Gallaudetovo oddělení pro umění a divadlo (The Gallaudet Theatre Arts Department) a později Národní divadlo Neslyšících (National Theatre of the Deaf) hrály hlavní roli v posunutí básníků poezie v ASL k dnešnímu vytříbenému výrazu. Gallaudetovo oddělení pro umění a divadlo se ve 40. a 50. letech 20. století těšilo podpoře a zájmu neobvyklé kombinace slyšících a neslyšících osob. Kromě odvedené práce došlo k rozvoji Národního divadla Neslyšících a umělecký život ASL získal novou vitalitu a uznání.“ (Lentzová, 1987, s. 126)

Poezie v zahraničí vznikala v konkrétní době (1940, 1950). Tento rozvoj jistě souvisí s tím, že v této době (v roce 1960) W. Stokoe jako první dokázal platnost fonologických pravidel i ve ZJ, což dokazuje plnohodnotnost ZJ jako jazyka.

Dorothy Milesová hrála s Národním divadlem Neslyšících a byla první básnířkou ASL. Všichni ji označují jako matku moderní poezie v ASL. Milesová dříve překládala z psané formy do ASL. Později se zaměřila na skládání originální poezie v ASL. „Pokusila se vytvářet básně, které by fungovaly v angličtině i v ASL, protože stále ještě vycházela převážně z psaného slova (třebaže některé z jejích básní ve ZJ se vzpírají transkripci). Publikovala knihu svých básní *Gestures* (1976) a své básně nafilmovala s vlastními komentáři.“ (Batson, 1987, s. 223)

V roce 1995 jiný autor, Clayton Valli, vytvořil DVD, které obsahuje jednadvacet básní přednášených Neslyšícími recitátory různých věkových kategorií. Na DVD jsou ukázány různé typy poezie v ASL. O tomto DVD se můžeme dočíst také v článku na internetu (<http://www.dawnsign.com/support/aslpoetry.html>). Ve světě jsou autoři, kteří píšou o poezii ve ZJ, např. Lentzová, která se věnuje poezii ve ZJ a storytellingu¹⁹ v Encyklopedii neslyšících²⁰. Stejně tak Trenton Batson přispěl do Encyklopedie neslyšících statí o poezii v ASL²¹.

3.2 Poezie u nás

U nás je tato oblast uměleckého projevu teprve v počátcích, protože ČZJ byl jako plnohodnotný jazyk uznán teprve nedávno, tedy v roce 1998 zákonem o znakové řeči²². Je logické, že nejdříve se vyvíjel jazyk pro běžnou komunikaci, až poté se začaly rozvíjet umělecké žánry.

Proměnu doby, souvislosti mezi vznikem nového zákona a rozvojem uměleckých žánrů ve ZJ můžeme sledovat například na souboru *Tichá hudba*, který je populární v kultuře českých Neslyšících, a který vznikl právě v roce 1998. Stručně shrnuto, před přijetím zákona nebyl u nás ČZJ uznáván jako jazyk, převažoval medicínský pohled na neslyšící, tedy n/Neslyšící byli vnímáni jako postižení lidé, vždy se doporučovalo spíše přizpůsobit se většině, tedy slyšícím. Výsledkem toho bylo, že n/Neslyšící museli mluvit a nesměli ukazovat, např. ve škole.

Teprve nedávno jsem měla možnost shlédnout na jedné zábavě vystoupení neslyšících studentů z JAMU, z oboru Výchovná dramatika neslyšících. Vystupovali s vlastními autorskými básněmi. Většina z nich nedodržovala pravidla poezii ve ZJ, viz kapitola 4, která jsou charakteristická pro poezii ve ZJ. Přesto obdivuji jejich odvahu skládat básně a vystupovat, aniž by znali pravidla. Vybrala jsem jednu z nich, jmenuje se Voda, viz poslední kapitola, a dovolím si ji zhodnotit a vysvětlit, co v ní chybí. Tím nechci nijak kritizovat práci studentů, snažím se pouze posunout tvorbu poezie ve ZJ správným směrem. Myslím si ale, že

¹⁹ „Sign Poetry," and "Storytelling,"

²⁰ in Encyclopedia of Deafness and Deaf People, 1987.

²¹ Poetry in American Sign Language

²² Nyní v roce 2008 byla přijata novela tohoto zákona – nově zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob

každý Neslyšící, který chce vystupovat s poezií ve ZJ, musí předem znát její pravidla a postupy. Dle mého názoru je lepší v případě neznalosti pravidel poezie nevystupovat. Neslyšící diváky by totiž taková poezie mohla odradit a mohli by již dále veškerá vystoupení s poezií pro ně mít předem cejch neestetického zážitku. Zajímavé je, že s poezií může vystupovat kdokoliv bez ohledu na věk. Na Valliho DVD vystupuje i pětiletý recitátor. Ovšem i u Neslyšících recitátorů zaleží na talentu, stejně jako u slyšících.

Samozřejmě existují i další Neslyšící/neslyšící, kteří vystupují na různých společenských akcích, dokonce zde „přednášejí“ i poezii, ale zatím to vždy byl překlad z česky psané poezie, tzn. překlad poezie slyšících autorů. Nemyslím si, že by takto neměli vystupovat, ale dovolím si upozornit, že to není původní poezie ve ZJ.²³

Protože teorii poezie v ČZJ u nás zatím nikdo neprezentoval, budu popisovat příklady prvků typických pro poezii znakových jazyků, které jsem čerpala v zahraniční literatuře. S teorií poezie ve ZJ jsme se v ČR mohli setkat pouze, když se u nás v roce 2005 konal workshop o poezii ve ZJ, který vedl Jürgen Endress. Účastnilo se ho 9 osob, včetně nedoslýchavých a slyšících lidí.

Některé typy básní jsou zaznamenány na videoukázkách na doprovodném DVD mé bakalářské práce. Prezentovanou poezii na můj popud vytvořili samostatně S. J. Bovkun, který má s uměleckým projevem ve ZJ vlastní bohaté zkušenosti. Jak jsem se již zmínila, videoukázky nám objasňují některé pojmy mnohem jasněji než pouhé fotografie, a to i přesto, že nejsou technicky profesionálně provedené.

3.3 Rozdíl mezi hudbou a poezií ve ZJ

V českém prostředí nalezneme skupiny, které vystupovaly s písněmi ve ZJ, např. populární skupina Neslyšících Tichá hudba. Je těžké rozlišit mezi hudbou a poezií ve ZJ. Často se velmi vizuálně podobají, ale v produkci Tiché hudby je tento rozdíl vidět. Tichá hudba používá častěji zmrazené znaky, nikoliv neologismy, viz kapitola 4.

Obdobná situace byla i v MJ: „Ještě před sto lety měla poezie velmi blízko k písni. Často ji přímo napodobovala...“ (Opelík a kol., 1969, s. 71)

Opelík dále vysvětluje (1969, s. 71) důvody postupného odlišení básní a písní: „Ústup od písně, ať už jej hodnotíme jakkoli, se celkem dá vysvětlit. Současní básníci chtějí většinou vyjadřovat složité myšlenkové procesy, zobrazovat postupné změny v lidském vědomí i předmětné skutečnosti. A píseň předpokládá jistou „ukončenost“, jednoznačnost prožitku, bezprostřední, vřelý cit, který není oslabován uvažováním. Zachycuje jedinou vrcholnou a dozrálou vteřinu života. Ve shodě s tím se utvářejí nejdůležitější rysy písňového básnického typu: prostota vyjadřování (zejména méně nápadné obrazy), přesný hudební rytmus a rým, pravidelná sloka, časté užití opakovaných veršů (refrén), libozvučný jazyk.“

Další rozdíl mezi písňovou tvorbou a poezií je míra srozumitelnosti. Poezie nás nutí více přemýšlet, proč autor říká, to co říká, jaký to má význam, a důvod. Zato písni můžeme rozumět hned a pobaví nás rychleji než poezie. Opelík k tomu uvádí (1969, s. 71–72): „Píseň se dnes částečně oddělila od tištěné poezie a prosazuje se v textech skládaných přímo pro zhudebnění a zpěv... Ale naše lyrické sbírky ten odklon od písňové formy o něco ochuzuje. Jsou jistě silné a krásné prožitky, pro něž je píseň jediným způsobem vyjádření. Je to také způsob nejsrozumitelnější, dobře se pamatuje, následuje člověka do nejuvleleji prožívaných okamžiků.“

²³ Za poezii ve ZJ se obvykle nepovažuje překlad básně z mluveného jazyka, neboť při překladu jiného textu se v projevu většinou neprojeví charakteristické prostředky a postupy pro poezii ve ZJ, např. opakování artikulace nebo artikulace pozpátku.

Veselá (2008, s. 19) ve své práci vyjadřuje názor, že hlavním rozdílem mezi zpěvem a poezií ve ZJ je výraznější rytmus u zpěvu. Dále zdůrazňuje, že v poezii je důležitější obsah než u zpěvu, a u zpěvu je údajně podle Veselé víc kladen důraz na emoce. Dále autorka také uvádí, že je těžké obě umělecké formy jasně rozlišit.

“Zpěv ve znakovém jazyce je charakteristický především svým rytmem, melodií, tempem, velkým znakovacím prostorem a charakteristickým výběrem znaků.” (Veselá, 2008, s. 19)

S názorem kolegyně Veselé nemohu plně souhlasit, protože z mých zkušeností vyplývá, že poezie nám může dát možnost prožít emoce silněji než písně. Nicméně souhlasím, že je složité tyto dvě oblasti jasně rozlišit. Navíc poezie ve ZJ má také rytmus a melodii, jak uvádí Veselá ve spojení se zpěvem ve ZJ.

3.4 Rozdíl mezi poezií ve ZJ a storytellingem

Dle Lentzové existují nejméně dva typy uměleckých žánrů ve ZJ, a to poezie ve ZJ a storytelling. Cituji: „Starší označení těchto uměleckých forem je taktéž umělecké znakování, kreativní užití ASL, poetické ukazování atd. Umělecké formy jazyka, je jedno o jaký jazyk se jedná (mluvený nebo znakový), se obecně liší od každodenních nebo standardních jazykových forem v několika směrech: 1) Umělecké formy jsou odvozené ze standardních forem, ale jazyková pravidla standardní formy přetvářejí nebo porušují. 2) Uměleckých forem se využívá především pro vyjádření hodnot, pocitů a myšlenek, ať už jim adresát bezprostředně rozumí nebo ne. Nemusí nutně rozumět všichni, častěji autora pochopí Ti čtenáři, kteří mají obdobné prožitky jako on. 3) Ten, kdo používá umělecké formy, si uvědomuje strukturu jazyka a pečlivě vybírá určitá slova nebo znaky s cílem ukázat jazyk při hře nebo vlastní myšlenky, pocity a postoje.“ (Lentzová, 1987, s. 124–125)

U nás se setkáváme častěji se storytellingem než s poezií. Ještě dřív než se zrodil storytelling byla hudba ve ZJ, a to díky skupině Tichá hudba. Myslím si, že skupina Tichá hudba povzbudila n/Neslyšící diváky a některé inspirovala třeba k tvorbě storytellingu. Považuji to za velkou odvahu založit takový soubor, který je pro ostatní inspirací.

Se storytellingem jsme se často setkávali již dříve než se začala pořádat oficiální vystoupení před publikem na nějaké akci a to na neformálních besedách Neslyšících. V roce 2003 u nás Alan Ptáček pod hlavičkou organizace Česká unie neslyšících založil soutěž Příběhy z rukávu. Soutěž po dvou ročnících z organizačních důvodů skončila. V roce 2008 na Příběhy z rukávu navázala další soutěž - Awi příběhy - pořádaná organizací Awi film. Patnáct nejlepších příběhů bylo následně vydáno na DVD. Na DVD Awi příběhy najdeme umělecké texty ve znakovém jazyce na různá témata, mimo jiné i o kultuře Neslyšících (př. Miroslav Gavelčík: 0-1000 000²⁴, Ondřej Klofáč: Frajerská neslyšící spermie²⁵).

²⁴ Vypráví o kochleárním implantátu, sluchadlech a poté o ZJ jako „nejlevnější léčbě“ neslyšení.

²⁵ Vypráví o zrození Neslyšícího člověka.

Co je vlastně storytelling? Mezi uměleckým storytellingem a každodenním vyprávěním ostrý rozdíl není, říká Lentzová (1987, s. 127). Umělecké vyprávění se odlišuje především prezentací před publikem. U nás na toto téma odborné články ještě nenajdeme. Pokusím se proto sama shrnout známé informace k tomuto tématu. Umělecký storytelling je vyprávění ve ZJ, formálně prováděné před publikem. Jedná se tedy pouze o monolog, publikum vypravěče pouze sleduje, a spoluprožívá jeho emoce. Tzn. vypravěč se musí naučit celé připravené vyprávění nazpaměť. Poezie a storytelling mají však některé shodné prvky, např. znakovací prostor se rozšiřuje více než v běžné komunikaci. A při uměleckém vyprávění se interpret snaží co nejvíc používat klasifikátorové znaky.

Lentzová píše (1987, s. 127), že v 90. letech bylo vzácností umělecké vyprávění, kdy neslyšící umělci sami experimentovali s tvorbou.. Tyto texty jsou původní příběhy vytvořené neslyšícími lidmi, které vyjadřují jejich kulturu a zkušenosti. (Lentzová, 1987, s. 127) V některých případech se autor vyjadřuje proti většině, tedy vůči slyšící společnosti, kterou byl celý život diskriminován. Storytelling používá uměleckou formu ZJ, může být humorný i emocionálně působivý. Tradice storytellingu ve ZJ existuje, ale až donedávna se storytelling nevyděloval jako samostatný žánr, podobně jako jiné formy umělecké tvorby, včetně např. poezie. Většina odborníků se shoduje na tom, jak jsem již zmínila, že teoretické znalosti o poezii ve ZJ existují už od 60. let 20. století, ale poetická tradice v jakémkoli ZJ..., se dokládá až později, od 80. nebo 90. let 20. století, pokud tedy máme na mysli skutečnou poezii ve ZJ. (Suttonová – Spenceová, 2003, s. 1)

Suttonová – Spenceová (2003, s. 1) vysvětluje, že „rozlišování mezi prózou a poezií, které je v západní společnosti obvyklé, je umělé a čistě relativní. Snadno nalezneme prvky prózy v poetických prostředcích a poezii, která často vypadá spíše jako próza. Komunity Neslyšících měly vždy velmi silnou tradici vyprávění – storytellingu, ale nemají nutně něco, čemu bychom mohli říkat poetická tradice.”

3.5 Rozdíl mezi poezií v MJ a ve ZJ

Poezie v MJ se od poezie ve ZJ podstatně liší. Základní rozdíl tkví v tom, že poezie ZJ je vizuální. Poezie ve ZJ ovšem není pantomima, divadlo, vyprávění příběhů, tanec ani píseň ve ZJ. Je důležité upozornit, že poezie ve ZJ vzniká bez vlivu slyšící většiny (a většinového MJ), je určena n/Neslyšícím adresátům a prezentuje vlastní fantazii Neslyšících básníků (Endress, 2005)²⁶. Přesto lze u některých žánrů, např. u poezie a uměleckého vyprávění příběhů, pozorovat podobné prvky.

V čem se liší přednes poezie v MJ a ve ZJ, krátce naznačují Půlpánová a Tetauerová (2005): Rozdílné je „rýmování slov v mluveném jazyce a rýmování tvarů rukou ve ZJ, (...) ve znakovém jazyce se poezie přednáší po dobu maximálně 2 až 4 minut, (...) nedodržují se (běžná gramatická, pozn. Z. H.) pravidla, cílem je umělecké vyjádření se.“

Ale existují i jiné názory. Např. Batson (1987, s. 222) žádné rozdíly nevidí, jedině ve způsobu vyjadřování, tedy že MJ se zakládá na zvuku, a ZJ na pohybu. Dále Batson říká, že mnoho složek psané a mluvené poezie se objevuje taktéž i u poezie ve ZJ. Jako příklad uvádí symbol²⁷, analogii, tón²⁸. Téměř všechny poetické složky, které se běžně objevují v psané poezii, jsou také přítomny v poezii ve ZJ. Ale objevují se i rozdílné složky „Například - obvykle uvažujeme o poetickém symbolu jako o slově označujícím něco fyzického (jako

²⁶ Blíže o Endressovi viz poslední kapitola.

²⁷ Viz kapitola 4.2.6.

²⁸ Dle Encyklopedického slovníku (1981) je tón hudební základ a nejmenší prvek hudebního díla. V této bakalářské práci se tónu nevěnuji, protože problematika tónu se týká spíš hudby než poezii.

například „strom“), které se během básně objevuje pro vyjádření něčeho nehmotného (například „organický tok“). Tento typ procesu symbolizování je také v poezii v ASL, ale navíc se zde objevuje symbolické užití znakovacího prostoru a směru pohybu. Například jsou pevně stanovené základní symbolické pohyby, kdy rovný pohyb vpřed (od těla znakující osoby) symbolizuje vývoj (pokrok), zatímco pohyb doleva znamená frustraci nebo regresi. Znak samy o sobě nemohou nést symbolický záměr, ale může jej nést směr klasifikátorů.“ (Batson, 1987, s. 222)

To tedy znamená, že velký rozdíl mezi MJ a ZJ nenajdeme, avšak oba mají odlišné postupy pro dosažení stejných cílů. Poezie se vždy snaží vyprovokovat čtenáře – diváka k přemýšlení, k uvažování o záměrech básníka. Pokud se setkáme s jasným, přímočarým textem - vyjádřením, tak se většinou nejedná o poezii, ale o storytelling, tedy prózu. Samozřejmě záleží na kvalitě básně. Některým básním můžeme snáze porozumět. Čím je ale báseň složitější, tím se jedná o kvalitnější poezii.

„Vzniká tu ovšem pro mnohé čtenáře jistá obtíž. Jednak v tom, že myšlenková složitost vcelku ztěžuje porozumění básni; autor takové básně pochopitelně nemůže myslet především na to, aby psal „snadné verše“, ale aby přesně a do odstínu vystihl svou myšlenku. Takové verše je nutné číst několikrát za sebou a ujasňovat si smysly jednotlivých motivů a obrazů podle jejich vzájemného vztahu.“ (Opelík a kol., 1969, s. 41–42).

Verše v psané poezii můžeme přečíst, kolikrát chceme a věnovat jim neomezeně pozornosti, ale ve ZJ je nevýhodou, že báseň musíme shlédnout pouze živě nebo na DVD. V České republice máme těchto možností pořád ještě poměrně málo.

3.6 Analýza poetické struktury ve ZJ

Pro analýzu poezie ve ZJ dle Suttonové - Spenceové (2005, s. 2) jsou důležité tři klíčové aspekty: „(1) forma a obsah poetického textu, (2) sociální a historický kontext básně – jaké jsou souvislosti mezi básní a společností a její historií a (3) znalosti a přesvědčení básníka-jaké má básník znalosti a jaký je cíl jeho poezie.“ Pro slyšící lingvisty nadále zůstává problémem neexistence psané formy znakového jazyka. Odborníci jsou zvyklí věnovat se analýze poezie nad textem a je to pro ně zcela prioritní, aby text mohli analyzovat do hloubky. Díky tomu se třeba můžeme dozvědět něco o sociálním a historickém kontextu básně, abychom mohli potom vybrat určité rysy poezie nebo odborníci zjišťují, jaký má vztah básník k určitému tématu. „Pochopení zážitků a zkušeností básnickovy komunity Neslyšících může často vést k většímu ocenění poezie ve ZJ. Není pochyb o tom, že povědomí o životě básníka a o událostech a zážitcích, které formovaly jeho poezii, také často může vést k většímu porozumění některým básním.“ (Suttonová - Spenceová, 2003, s. 2)

K vytváření poezie ve ZJ je dle mého názoru zapotřebí „vlastnit“ tři věci: (1) mít identitu Neslyšícího, (2) mít jako mateřský jazyk znakový jazyk a především pak (3) mít talent pro umělecký projev ve ZJ. Tyto tři podmínky jsou základními stavebními kameny pro to být úspěšným básníkem, jehož básně budou n/Neslyšícímu publiku přinášet požadovaný estetický zážitek.

Samozřejmě „je důležité mít na paměti, že ji skládají [poezii ve ZJ] a interpretují Neslyšící lidé. Jejich životní zkušenosti jsou velice odlišné od zkušeností slyšících lidí, kteří žijí v jejich těsném sousedství, a toto velice ovlivňuje jejich básně.“ (Suttonová - Spenceová, 2003, s. 2)

Právě v ČR byli Neslyšící uznáni jako kulturní a jazyková menšina teprve nedávno, v době uznání ZJ v roce 1998 v zákoně o znakové řeči.

Ráda bych nejdříve upozornila na pojmy BÁSNÍK a RECITÁTOR. Pro analýzu poetické struktury ve ZJ je totiž důležité vědět, zda báseň recituje její autor nebo se jedná pouze o recitátora, který báseň nevytvořil. Slyšící lidé vnímají tyto pojmy odděleně. Někdo píše básně a druhý je recituje, je běžné, že je sám nevymyslel. Básník a recitátor v jedné osobě je situace ve slyšící společnosti spíše výjimečná. U Neslyšících je tomu jinak, protože vyjádření vizuální poezie by prováděl poměrně těžko někdo, kdo báseň nesložil. Musel by totiž kopírovat úplně stejně fyzické vyjádření básníka – skladatele básně. Lze to ale také provést, důkazem jsou Valliho básně recitované na DVD jinými Neslyšícími. Většinou ale Neslyšící nejen vymýšlí – skládá báseň, ale i sám je jejím recitátorem, tím kdo vystupuje před publikem. Neslyšící ovšem nikdy nerecitují přímo před publikem bez přípravy, zato slyšící recitátoři mohou vzít knihu a hned báseň přednést.

V MJ i ve ZJ existuje poetická struktura. Oba jazyky mají „**vnitřní poetickou strukturu**“²⁹, čímž máme na mysli strukturu, která je složená z jednotek jazyku zcela vlastních.“ (Suttonová – Spenceová, 2003, s.7). Suttonová - Spenceová a spoluautorky (2003, s.7) vysvětlují: „V poetických projevech ve ZJ se vyskytují podobné typologické znaky jako v hlasitě přednášených poetických projevech. Specifické znaky poezie ve znakovém jazyce ale nelze popisovat termíny, které se vztahují k mluvenému slovu.“ Ve vnější struktuře jsou ještě „dva podtypy vnitřní poetické struktury, na něž bychom měli zaměřit svoji pozornost. Nazýváme je **konvenční poetická struktura**³⁰ a **individuální poetická struktura**³¹.“ (Suttonová – Spenceová, 2003, s. 7). Struktura konvenčního typu je předávána mezi jednotlivými generacemi básníků, ale individuální poetická struktura není mezi básníky předávána, je originálním výtvorem básníka samotného. Ve ZJ dle autorů Klimy a Bellugiové převažuje individuální poetická struktura nad konvenční. Autoři Klima a Bellugiová (Suttonová-Spenceová, 2003, s. 7) v „analýze dospěli k tomu, že poetická struktura má tři části: **vnitřní strukturu, vnější strukturu a nástavbovou strukturu.**“³²

Dále autoři vysvětlují, že **vnitřní struktura** zahrnuje jako v MJ výběr znaků, rytmus a zdůraznění znaků, a také tempo a pauzy během přednesu básně. To je základ pro vytváření poezie na úrovni textu.

Vnější struktura zahrnuje výběr rozmístění znaků ve znakovacím prostoru. Dále častější použití obou rukou pro vyrovnání rozmístění znaků na levé i pravé straně znakovacího prostoru, tedy rovnováhu, více o ní v kapitole 4.1.5. A v neposlední řadě také plynulý sled pohybů při přechodu jednoho znaku do druhého, tj. asimilaci³³. (Suttonová – Spenceová, 2003, s. 7)

Nástavbová struktura odkazuje ke vzorcům pro umístění v prostoru, které jsou potom vidět při celkovém umístění a artikulovaní pohybů znaků v prostoru. „Nástavbovou strukturu objevily Klima a Bellugiová při studiu „znakované pantomimy“, která v té době byla běžnou součástí vystoupení Národního divadla Neslyšících (National Theatre of the Deaf).“ (Suttonová – Spenceová, 2003, s. 7) Výše zmínění autoři, tedy Klima a Bellugiová také zkoumali překlady písní, církevních písní a jiných básní v mluveném anglickém jazyce do ZJ. Někteří básníci však tuto nástavbovou strukturu ve svých básních ve ZJ neužívali, protože se domnívali, že vložením propracované nástavbové struktury do básně ve ZJ mohou vzniknout nerozpoznatelné znaky. (Suttonová – Spenceová, 2003, s. 7)

²⁹ Autorka zvýraznila.

³⁰ Autorka zvýraznila.

³¹ Autorka zvýraznila.

³² Autorka zvýraznila.

³³ Asimilace- připodobňování, splývání (Encyklopedický slovník, 1980)

To je způsobeno asi tím, že vytvořit přímo do poezie „nástavbovou strukturu“ je složité. Myslím si, že nástavbová struktura se více používá ve storytellingu, protože tam se nemusí dodržet pravidla poezie, jako např. rytmus, opakování apod. Nástavbová struktura znamená určité rozvržení v prostoru, které může být navrstvené³⁴ na znaky a znakování, podobně jako může být melodická struktura navrstvena na slova v básni.

Autorka Krausmannová (2003) má podobný názor na vnější poetickou strukturu jako autorky výše. Krausmannová to vysvětluje podrobněji: „vnější poetická struktura se odráží v následujících attributech znaků:

- **Rovnováha**³⁵ mezi oběma rukama v protikladu k promluvě ve ZJ v běžné komunikaci, kdy je dominující ruka používána přednostně a ta nedominující je užitá jen v případě dvouručních znaků.“ Více rozebráno v kapitole 4.1.5.
- **Střídavé užití obou rukou**³⁶ - symetrie, viz kapitola 4.1.5, nedominantní ruka sama vede znaky, které by jinak tvořila ruka dominantní, nebo původně jednoruční znaky vytvářené oběma rukama.
- **„Tok pohybu**³⁷ se souvislými přechody mezi jednotlivými znaky, kterých je dosaženo hlavně skrze proměny pozic rukou a pohybů. Navazuje se na jednotlivé formální prvky předchozího nebo následujícího znaku.“ Více k těmto poznatkům v kapitole 4.2.3.
- **Shoda závěrečné pozice ruky na konci znaku s počáteční pozicí ruky znaku následujícího**³⁸. Tento fakt souvisí s rýmem ve ZJ.“ (Krausmannová, 2003 [online], cit. 13. 3. 2009)

Docent Bílek má jiný názor na termín „vnější struktura“. Říká, že u nás se toto rozlišení nepoužívá. Domnívá se, že Suttonová - Spenceová tím myslí rozdíl mezi ustálenou strukturou (formou), jako je například sonet (který má předem stanoven počet slok, veršů, ale i tematické uspořádání, které patří do jednotlivých slok), a strukturou, kterou autor použije jen jednou (tj. vymyslí ji, ale jiní tuto strukturu nezačnou používat tak, aby se z ní stala konvence, úzus). Podle Bílka je to ale rozdělení celkem banální a pro oblast psané poezie se mu nezdá jako příliš produktivní.

Dle mne je důležité ve ZJ rozlišit mezi strukturálně ustálenou poezií, která zahrnuje různé typy básní (viz dále dle Valliho v kapitole 5), a strukturálně originální poezií.

³⁴ Nebo také „umístěná nad...“. H. Š.

³⁵ Autorka zvýraznila.

³⁶ Autorka zvýraznila.

³⁷ Autorka zvýraznila.

³⁸ Autorka zvýraznila.

4. RYSY POEZIE

Ještě než se začneme věnovat poezii, musíme znát její rysy. Mezi ně patří jazyková aktualizace, dvojznačnost a neologismus. Ke každému termínu, vždy uvádím konkrétní příklady poezie na DVD.

4.1 Jazyková aktualizace

Pro vytváření poezii ve ZJ nebo pro výzkum poezie je potřeba znát, co je jazyková aktualizace, neboť těsně souvisí s poezií. Geoffrey Leech (čerpáno z Suttonové - Spenceové, 2005, s. 14) uvádí, že „poetický jazyk se liší od norem běžného jazyka a dokonce je porušuje. Tato odlišnost má za následek aktualizaci. Báseň se dostává do střetu s jazykovými normami, takže tato odlišnost působí výrazně na pozadí normálního jazyka. Jinými slovy, poetického jazyka si povšimneme proto, že je zvláštní, a tato aktualizace slouží k rozšíření významu básně.“

Leech (2005) vyděluje dva způsoby, jak může být v básních jazyk aktualizován. A těmi jsou odchylka a paralelismus. Dále říká o způsobu jazykové aktualizace, že jazyk může být tak zvláštní a odlišný, že díky jeho nezvyklosti je velmi výrazný. Mimořádnými prvky může být například použití úplně nového znaku či slova (neologismus) nebo porušení nějakého gramatického pravidla s cílem dosáhnout poetičnosti. (čerpáno z Suttonové - Spenceové, 2005, s. 14)

Odchylku a paralelismus³⁹ lze popsat v porovnání takto:

ODCHYLKA	PARALELISMUS
Nápadně nepravidelný jazyk	Nápadně pravidelný jazyk
Vytváření něčeho, co v jazyce zatím neexistuje	Neobvyklé opakování již ustálených jazykových forem
Dodává poetický význam obsahu básně	Dodává poetický význam formě básně
To, co básník říká	Způsob, jakým to básník říká
Lingvisticky spojena se sémantikou	Lingvisticky spojen s fonologií
Např.: nová slova, neobvyklá gramatika	Např.: rýmy, aliterace

Jednoduše řečeno jazyková aktualizace je to, co se nehodí používat v běžné komunikaci. „Poezie užívá jazyk kreativním způsobem, ať už užitím prostředků, které již v jazyce existují, nebo vytvářením nových prostředků, a tato kreativita v poezii způsobuje, že je její jazyk nepředvídatelný.“ (Suttonová - Spenceová, 2005, s. 14) Při běžné komunikaci, tedy při každodenní komunikaci, vždycky porozumíme mluvčím, co nám chtějí říci. „Předvídaní a expektace umožňují to, že nemusíme věnovat tak velkou pozornost jednotlivým slovům nebo znakům jazyka, v nichž je sdělení produkováno. Nepředvídatelný poetický jazyk nás nutí soustředit se na každé slovo nebo znak, což nás vede nejen k pochopení významu jednotlivých slov/znaků, ale také k pochopení jejich celkového významu v daném kontextu.“ (Suttonová - Spenceová, 2005, s. 14)

Jak jsem již zmínila, poezii vždy hned nemusíme porozumět, což je způsobeno právě jazykovou aktualizací. Do jazykové aktualizace patří ambiguita, neologismy, atd, viz kapitola níže,

³⁹ Autorka zvýraznila.

4.1.1 Ambiguita⁴⁰

Zajímavé je, že přestože je báseň krátká, je napínavá a nutí nás přemýšlet. „Ve sporých, přesně vybraných a promyšlených slovech (o této promyšlenosti se mluví, ne právě šťastně, jako o intelektuální obraznosti) je zhuštěn velmi promyšlený bohatý význam...“ (Opelík a spoluautoři, 1969, s. 13)

Dle Bílka je ambiguita nejdůležitějším základem pro strukturu poezie.

Právě ambiguita je klíčovým nástrojem rozšiřování komunikační závažnosti slova nebo znaku. Funguje jako dobrý způsob, jak přidat význam básni, aniž by byla přidána nějaká další slova. Je logické, že v běžné komunikaci se nesetkáváme s ambiguitou. V každodenním jazyce je nejlépe se ambiguitě vyhnout, protože jeho prioritou je snadná komunikace. Mluvíci spolu s posluchači obvykle usilují o to, aby byla komunikace jasná. Zatímco každá poezie nás nutí přemýšlet, v běžné komunikaci nemusíme vždy přemýšlet, co nám chce adresát sdělit. To ovšem neznamená, že nemůžeme pochopit poezii, když obsahuje ambiguitu, básni můžeme rozumět díky kontextu. Ve ZJ, kde přesný význam mnoha znaků je dán teprve kontextem, v němž se vyskytují, jsou možnosti užití ambiguity pro rozšíření komunikační závažnosti dokonce ještě větší. To znamená, že i pro každodenní komunikaci můžeme použít ambiguitu, ale stává se to zřídka, rozhodně ne tak často jako v poezii.

Bílek uvádí jako příklad báseň *Září* od Karla Tomana – první věta: *Můj bratr dooral a vypřáhl koně*. Slovo BRATR známe ve významu sourozenec, ale v této básni může nést význam lidé a slovo KŮŇ význam zvířata.

Nejen díky kontextu porozumíme básni, jak jsem zmínila, ale také díky důvěře mezi básníkem a divákem. „Jak vidíte, nedoporučuji vám nějaké „snivé zadumání“, něžný pasivní polospánek, kolébání na vlnách hudby. Moderní poezie předpokládá čtenáře s jasnou hlavou a silnou fantazií, který bude s to dotvořit si podněty textu a rozpoznat básníkuv záměr v jeho určitosti. Patří k tomu přirozeně i jisté „odevzdání“, ale mohlo by se nazvat prostěji: **důvěra**⁴¹. Ta je jedním z nezbytných předpokladů dorozumění mezi umělcem a lidmi, ke kterým se obrací. Je třeba věřit, že autor poctivě udělal svou práci, vložil do ní své nejlepší schopnosti a že nám nechce vykládat něco nicotného. Což v praxi ovšem znamená i onu soustředěnou pozornost k jednotlivým detailům díla – důvěru, že zvláštnosti výrazu nejsou důsledkem básníkovy svévole, ale mají svůj smysl a řád...“ (Opelík a kol., 1969, s. 13)

Pro vytváření dvojznačnosti nebo mnohoznačnosti ve ZJ jsou často používány klasifikátory, nebo jiné než slovníkové znaky.

⁴⁰ Ambiguita – pojem v češtině pro poezii běžně používaný. Jejimi synonymy jsou dvojznačnost nebo mnohoznačnost.

⁴¹ Autorka zvýraznila.

Na obrázku č. 1 vidíte symetrický znak tvarem ruky 1, znamená dvě bytosti naproti sobě. O jaké bytosti se jedná nám znak hned nepoví přesně, ale poznáme to až z kontextu básně. Obdobně na obr. č. 2, se jedná buď o balon nebo o svět.

Obr. 1: NAPROTI

Obr. 2: KOULE

4.1.2 Neologismus

Dalším důležitým termínem jazykové aktualizaci je neologismus, což je podle Encyklopedického slovníku (1981) novotvar, tedy jazykově nově utvořená nebo převzatá jazyková jednotka (lexikální, gramatická), vznikající z potřeby pojmenování něčeho nového.

Suttonová - Spenceová (2005) definuje neologismus podobně, jako je uvedeno v Encyklopedickém slovníku: V básních mohou být vytvářeny neologismy nebo nová slova, což lze nazvat termínem „lexikální odchylka“. V článku Suttonové - Spenceové (2003, s. 3) píše, že ZJ užívá mnohem více neologismů než MJ. Obecně lze říci, že jazyky, jako je např. angličtina, jsou poměrně ustálené, neproměnlivé a vytvoření nového slova v nich znamená něco významného. Naproti tomu ZJ jsou mnohem produktivnější v oblasti slovní zásoby a vytváření nových znaků je často součástí každodenního jazyka. Tato produktivita je běžná i v jiných jazykových uměleckých formách, např. ve vyprávění, ale nejtypičtější je pro poezii. Poezie ve ZJ může vytvářet pozoruhodné nové znaky výběrem specifických prvků pro neologismus nebo tím, že dodá znakům neobvyklý nebo neočekávaný význam. Neologické znaky se nemusí vždy vytvářet podle pravidel popsanych Battisonem⁴². Neologické znaky můžeme vytvářet i novými klasifikátory či specifickými, nejen „zmrazenými“ znaky. Maximální využití klasifikátorů platí pro všechny zmiňované rysy poezie, proto klasifikátorům nevěnuji samostatnou kapitolu.

„Protože jde často o velmi složité myšlenky, které mají být vysloveny se stručností a magickou mocí zaklínadla, nestačí básníkovi běžná slovní zásoba jazyka a on sahá k tvoření nových slov, která se přesně hodí na danou skutečnost.“ (Opelík a kol., 1969, s. 23)

Ale z mé konzultace s profesorem Bílkem vyplynulo, že v české poezii vznikají nová slova poměrně málo. Nejvíce se vytvářela v době Národního obrození, protože cílem básníků bylo zachránit češtinu⁴³, slovní zásoba nebyla ještě bohatá. Právě díky poezii se obohatila.

⁴² Battison (1978) - „**podmínka symetrie** - když se ve dvouručních znacích pohybují obě ruce, musí mít obě stejný tvar ruky a pohybovat se stejným nebo alternativním pohybem.

-**podmínka dominance** - když je místem artikulace pasivní dominantní ruka, musí být v bezpříznakovém tvaru. Později se zjistilo, že i když se tyto dvě podmínky vyskytují ve všech znakových jazycích, repertoár bezpříznakových tvarů ruky je v každém ZJ jiný.“ (Wollová, 2004 [online], cit. 13. 3. 2009)

Dá se říci, že opakem neologismu ve ZJ jsou „zmrazené“ znaky. Italové Tommaso Russo, Rosaria Giuranna a Elena Pizzuto (čerpáno z Suttonové - Spenceové, 2005, s. 70) zkoumali v italském znakovém jazyce množství zastoupení znaků ukazujících „dynamickou ikoničnost“⁴⁴ v nepoetických přednáškách a v básních. Zjistili, že produktivní „dynamicky ikonické“ neologismy, se v normálních, nepoetických přednáškách objevovaly přiměřeně často – představovaly 13% znaků, ale v poezii v italském znakovém jazyce bylo těchto znaků 53%. Dokázali tím, že neologismy jsou důležitou součástí poezie ve znakovém jazyce. (Čerpáno z Suttonové- Spenceové, 2005, s. 70)

Příklady ukazují obr. č. 3 a č. 4. Jedná se o rozdíl mezi zmrazeným znakem a neologickým znakem pro VLASY. Zmrazený znak viz obr. č. 3 a neologický znak viz obr. č. 4. Rozdíl mezi nimi vidíte.

Obr. 3: Zmrazený znak: VLASY

Obr. 4: Neologický a symetrický znak: VLASY

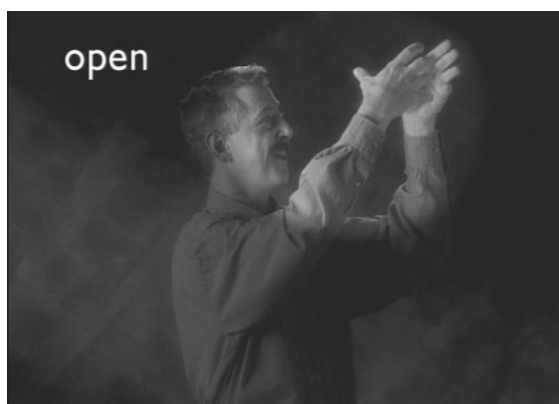
4.1.3 Opakování

V běžné komunikaci opakujeme části promluvy, jen když nám posluchač nerozumí nebo nás zpočátku nevnímal, ale v uměleckých žánrech se opakuje kvůli umocnění estetického prožitku. Jak a proč se opakuje část promluvy, vysvětluje Suttonová - Spenceová (2005, s. 25). V každodenním jazyce vybíráme slova a věty s cílem dosáhnout pohodlné a srozumitelné komunikace. „Když mluvíme, píšeme, nebo ukazujeme, myslíme velmi málo na formu slov a vět. Naproti tomu poezie opakovaně vybírá jednotky, které mají podobnou formu, aby dosáhla paralelismu. Efektu opakování lze dosáhnout opakováním jednotek uvnitř slova, opakováním slov nebo celých vět.“ Díky opakování působí poezie na diváka - čtenáře esteticky. Báseň může vypadat elegantně nebo zábavně a my jako diváci můžeme obdivovat, jak básníci dosáhli „striktní disciplíny v opakování určitých vzorců jako například vytvoření obtížného schématu střídání rýmů v básni. Paralelismus také otvírá cestu k neobvyklým vztahům mezi slovy a myšlenkami, vytváří v básni další význam.“

To platí také pro ZJ. Rým je vlastně opakování a může mít různé vzory, viz níže. Z Valliho publikace jsem pro příklad (1998 [online], cit. 22. 10. 2008) vybrala pouze 5 vzorců, celkem je jich mnohem víc.

⁴⁴ Dynamickou ikoničností mají autoři na mysli vizuální jazyk, v poezii ve ZJ se nevyužívají zmrazené znaky, ale znaky vizuálnější, tedy obraznější.

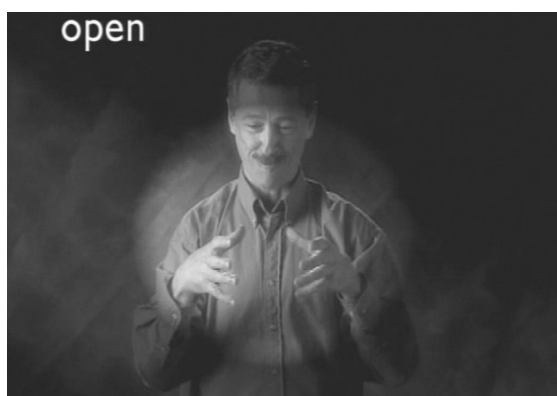
1) Rýmování tvarem ruky (Handshape Rhyme) – opakují se buď dva různé tvary ruky nebo tři různé tvary ruky. Nebo se může střídát uzavřený tvar ruky s otevřeným tvarem ruky, viz obr. č. 5–8 z básně Omlouvám se (I am sorry) od Claytona Valliho⁴⁵.

Obr. 5: Otevřený tvar ruky: CHYTAT

Obr. 6: Zavřený tvar ruky: MEDVÍDEK

Obr. 7: Otevřený tvar ruky: DOTYK

Obr. 8: Zavřený tvar ruky: MEDVÍDEK

2) Rýmování orientací dlaně (Rhyming Based on Palm Orientation) – provádí se opakováním určité orientace dlaně, třeba střídáním mezi orientací dlaně směrem dolů a nahoru, s různými tvary ruky (nemusí se pevně opakovat stejné tvary ruky). Více viz kapitola 5.

3) Rýmování podobnými pohyby (Rhyming Based on Movement) – provádí se opakováním určitých podobných pohybů. Např. první artikulace má obloukovitý pohyb a následující třepotavý a pak se opakuje opět první typ pohybu. Použít se mohou různé tvary ruky, ale pohyby zůstávají podobné.

⁴⁵ Všechny fotografie pochází z DVD C.Valliho.

4) Rýmování nemanuálními pohyby (Rhyming Various Nonmanual Signals) – mezi nemanuální pohyby zahrnují pohled očí (např. střídání navázání kontaktu s publikem pohledem a odhlídnutí od publika nebo střídání rolí pomocí pohledu očí), pohyb obočí (vyjadřuje topikalizaci⁴⁶, ANO/NE⁴⁷, např. zamračené obočí vyjadřuje záporné věty), pohyb úst (funguje jako příslovce, velmi málo nebo naopak moc, např. v básni Kohout a kráva (Cow and Rooster) v podání recitátorky Annalee Lairdové, viz obr. č. 9 a 10. Kráva je pohodlná, za to kohout reaguje namyšleně), pohyb hlavy (většinou doprovází pohled očí, nebo vytváří nové téma, příp. střídání rolí) a pohyb těla (většinou bývá neutrální, tedy stejný jako u hlavy nebo u očí).

Obr. 9: NAMYŠLENÝ KOHOUT

Obr. 10: POHODLNÁ KRÁVA

5) Rýmování umístěním znaku (Rhyming Based on Locations) – vytváří se opakováním umístění znaku, např. střídáním levé a pravé strany. Lze střídat dvě nebo tři různá místa. Viz obr. č. 11–12 básně Přáteli navždy (Still friends) v přednesu recitátorky Lisette Almendares. Na fotografii č. 11 vyjadřuje recitátorka nějakou skupinu, dle kontextu jsou to lidé a na fotografii č. 12 artikuluje znak HVĚZDY, oba znaky mají stejné tvary ruky, ale jiný pohyb a místo. Střídání místa lze provádět např. až po celých jednotlivých slokách (Valli, [DVD], 1995)

Obr. 11: Znak na pravé straně: klasifikátor pro skupinu lidí nebo zvířat

Obr. 12: Znak na levé straně nahoře: klasifikátor pro hvězdy

⁴⁶ Topikalizace - tematizace

⁴⁷ Kladné věty vyjadřuje mluvčí neutrální mimikou a záporv vyjadřuje zamračením.

Valli říká, že rýmy se mohou vytvořit nekonečnou řadou způsobů, ale zatím našel jenom tyto, viz výše.

V poezii ve ZJ neopakujeme celý znak, ale jenom část jeho parametru, proto nelze určit, co je asonance atd. jako v MJ. V MJ se také neopakuje celé slovo, ale jenom hlásky nebo slabiky. „Ve znakových jazycích to není nutné a většina znaků se vytváří simultánním vyjádřením jejich parametrů – mezi čtyři hlavní parametry patří tvar ruky, místo artikulace, pohyb a orientace dlaně a prstů. Z toho důvodu nelze najít v poezii ve ZJ přesné paralely jako je například rým, asonance a aliterace v mluvených jazycích“. (Suttonová - Spenceová, 2005, s. 42)

To znamená, že pro opakování vybereme jenom určitý parametr, např. tvar ruky zůstává stejný, ale pohyb nebo místo se změní. Opakování může proběhnout několikrát. Pro efekt opakování se nemusíme omezovat na opakování úplně stejných parametrů znaku. Některý parametr se může měnit a tím vytvářet určitý vzorec. „Například znaky mohou mít určitou sérii tvarů ruky za použití zvyšujícího se a snižujícího se počtu použitých prstů. Nebo mohou být znaky umístěny jeden za druhým vzestupně nebo sestupně na těle či se může střídát artikulace znaku v jedné části znakovacího prostoru s artikulací znaku v opačné části znakovacího prostoru.“ (Suttonová - Spenceová, 2005, s. 25)

4.1.4 Rytmus

„Slyšící lidé si často myslí, že neslyšící nemohou mít rytmus. To je ale velký omyl, protože i v neslyšícím člověku je jako v komkoliv jiném rytmus přítomen. Stačí neslyšícího dovést k uvědomění si rytmu vlastního tepu, chůze, dechu atd. Neslyšící také velmi citlivě vnímají rytmus kolem sebe ve vizuálních podnětech – v tanci, v proudu vody, v kmenech stromů míhajících se za oknem vlaku... Neslyšící si rytmus dovedou výborně představit také díky vibracím.“ (Veselá, 2008, s. 20)

Všechny básně J. S. Bovkuna ve videoukázce jsou rytmické, jak je na první pohled patrné. To tedy znamená, že rytmus je důležitou součástí poezie ve ZJ. Bovkun krásně vyjadřuje rytmus, aniž by se této problematice teoreticky věnoval, je to jeho přirozené básnické vyjadřování. Určitě si všimnete, že každý znak vždy ukazuje rytmicky dvakrát.

Valli ([DVD], 1995) dodává, že součástí rytmického pohybu v poezii ve ZJ jsou také zdůraznění a pauzy.

Proč je rytmus důležitý, shrnuje Dorothy Milesová (1985, čerpáno z Suttonové - Spenceové, 2003, s. 5): „slyšící lidé (tj. v poezii v mluvených jazycích) používají rozličné způsoby pro to, abyste si povšimli významu, který chtějí sdělit, například rytmus. Pokud chtějí, aby něco působilo vzrušujícím dojmem, použijí rychlého rytmu. Pokud chtějí, aby něco působilo zdlouhavě, nudně a ospale, použijí pomalého rytmu.“ Stejně techniky se objevují v poezii ve ZJ, kde se zdlouhavý, pomalý rytmus ukazování používá pro vyjádření pozvolných a klidných myšlenek a rychlý rytmus ukazování pro vyjádření v rychlém sledu přicházejících, vzrušujících a intenzivnějších myšlenek.

Změny v rychlosti a ostrosti pohybu při ukazování znaků způsobují **aktualizaci**⁴⁸. To je jeden ze způsobů, jak vytvořit v básni nějaký rytmický vzorec.

Rytmus v každodenní komunikaci nepoužíváme z estetických důvodů, ale kvůli vyjádření gramatických významů, např. při označení tématu (třeba pauzou nebo zpomalením). Rytmus nám také ukazuje emoce při vyjadřování. Při zrychlené artikulaci znaků nám

⁴⁸ Autorka zvýraznila.

naznačuje, že je mluvčí rozčilený nebo při pomalém, že je klidný, ale to pro poezii ve ZJ neplatí. „V poezii se tempo a rytmus znaků může měnit a je zde pro to dostatečný důvod. Mohou být neobvykle pravidelné, takže mohou být identické po celou dobu básně.“ (Suttonová – Spenceová, 2003, s. 5)

4.1.5 Symetrie a rovnováha

Poslední důležitou součástí poezie ve ZJ je symetrie a vizuální rovnováha mezi užitím obou rukou a příjemné splnutí jednotlivých znaků při artikulaci. Díky tomu nám poezie připadá bohatá a živoucí. Symetrie znamená používání obou rukou u jednoručního znaku a rovnováha vyjadřuje střídání, aby docházelo k hladké asimilaci. V MJ princip rovnováhy existuje také, dle konzultace s profesorem Bílkem, ale jiným způsobem. Uspořádání symetrie a rovnováhy se řídí kontextem básně a je třeba dodržovat určitou souvislost mezi jednotlivými verši a jejich tématy v celé básni.

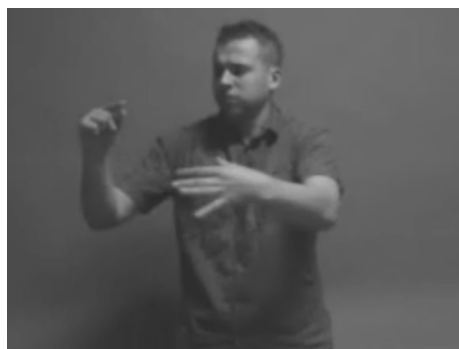
Se symetrií a rovnováhou ve ZJ úzce souvisí paralelismus. I když artikulujeme zmrazený znak jenom jednou rukou, je škoda v poezii druhou ruku nevyužít, proto je lepší vždy aktivně využívat obě, to znamená, že z jednoručního znaku uděláme dvouruční. Můžeme použít obě ruce symetricky podle pravidel Battisona nebo obě ruce simultánně, tedy každá ruka artikuluje jiné informace a vzniká dvojnásobná informace.

„Řada znaků je ve své citátové formě (nebo „slovníkové formě“) jednoruční, zatímco jiné se artikulují dvěma rukama. To pro poezii ve ZJ znamená, že v básni si můžeme svobodně vybrat jednoruční nebo dvouruční znaky pro určitou sekvenci. Užití obou rukou znamená, že je také možné artikulovat dva znaky současně. Zatímco v MJ je fyziologicky nemožné mluvit dvojími ústy nebo vyslovit dvě slova současně, je možné ukazovat dvěma rukama a tím artikulovat dva různé znaky ve stejný čas. Je mnoho důvodů (kvůli estetice, symetrii atd.), proč produkovat dva znaky simultánně, a simultánnost se může objevit v jakémkoli jazykovém stylu, ale specifická je pro umělecký projev, zvláště pro poezii ve znakovém jazyce.“ (Suttonov - Spenceová, 2005, s. 38)

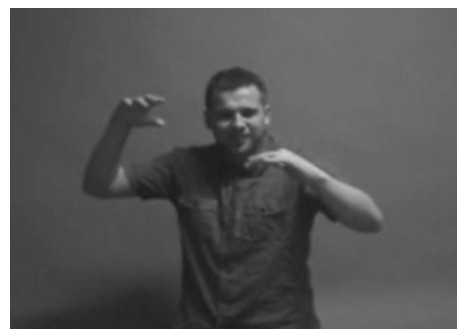
Je nutné upozornit, že simultánnost není specifická charakteristika jenom poezie ve ZJ, ale i v běžné komunikaci ji často využíváme.

Jak jsem se již zmínila, poezie ve ZJ nemusí dodržovat podmínky, které definoval Battison, viz výše. Je lepší se snažit v celé poezii využít obě ruce, i když se poruší podmínky podle Battisona. Diváky ruší, když jedna ruka zůstává volně viset dolů, není to estetické. Používání obou rukou je vhodné také proto, že recitátor vystupuje před publikem, a proto je potřeba znaky činit co největšími, čehož lze dosáhnout právě užitím obou rukou.

Příklady vidíte na DVD v produkci S. J. Bovkuna, zde obr. č. 13 a 14. Na obr. č. 13 vidíte “simultánní znak“, kdy jsou v jedné chvíli artikulovány dva znaky, každý jednou rukou, tj. divák v jedné chvíli dostává dvě informace zároveň. První informace je, že pták pije, a druhá ruka vyjadřuje kapající vodu. Na obr. č. 14 se jedná o obdobnou situaci. Dominantní znak vyjadřuje SLUNCE svítí a pasivní znak je VODA.

Obr. 13: Dominantní znak :PTÁK a pasivní znak: VODA

Obr. 14: Dominantní znak: SLUNCE a pasivní znak: VODA

4.2 Charakteristické postupy v poezii ve ZJ

Chceme-li vytvořit poezii, která diváky zaujme, je nejlepší dodržovat postupy charakteristické pro poezii ve ZJ. Není však nutné úplně všechny postupy dodržet, čím více jich však budeme používat, tím lépe. Na výběr máme velkou “škálu znaků, ale všechny znaky nejsou stejně vhodné nebo použitelné. Zpěváci se při výběru znaků neřídí četností používání znaků při běžné komunikaci, ale především vlastní fantazií, pocity a tím, co má hudba ve ZJ vyjádřit. Pro vyjádření jednoho významu lze najít celé spektrum odlišných znaků, a proto vyjádření jednoho textu může vypadat pokaždé jinak.” (Veselá, 2008, s. 22). Veselá popisuje výběr znaků pro zpěv ve ZJ a totéž platí i pro poezii v ČZJ.

Základní rysy charakteristické pro poezii ve ZJ jsou fonologické změny v artikulaci jednotlivých znaků. Jsou jimi: artikulace z dálky nebo z blízka, změna tempa artikulace, transformace znaků a směr pohledu.

Endress (2005, workhop) všechny tyto fonologické změny ve ZJ řadí k prostředkům a postupům, kterými je možné v poezii ve ZJ vyjádřit rytmus a rým.

Každý umělecký projev ve ZJ je potřeba „okořenit“, „např. pomalejším nebo naopak rychlejším znakováním, pauzou, znak dát do menšího nebo naopak většího tvaru,⁴⁹ znakovat, pozpátku, koktat, chceme-i v poezii něco zdůraznit, můžeme tak učinit trojitým⁵⁰ opakováním, pozastavením mimiky (zatímco ruce pokračují), pozastavením rukou (zatímco mimika pokračuje) aj.“ (Půlpánová, Tetauerová, 2005 [online], cit. 16. 8. 2007).

⁴⁹ Není jasné, zda mají autorky na mysli zmenšení/zvětšení znakovacího prostoru, nebo „zredukování/zmenšení tvaru ruky“.

⁵⁰ Dle autorky nejen trojitě, ale i dvojitě.

Jinými slovy: mezi produkcí ve ZJ v běžné každodenní komunikaci a použitím ZJ v poezii existují jisté fonologické rozdíly. Ty směřují k větší vizuálnosti a obrazovosti sdělení. Nejedná se však o pantomimu nebo pohybové divadlo. Podle mých zkušeností v takovém poetickém, resp. uměleckém projevu převažují klasifikátory a specifikátory tvaru a velikosti. Objevuje se výraznější mimika i pohyby rukou, těla a obličeje jsou „větší“, rozmáchanější, dynamičtější. Podle Endresse (Kratochvílová, 2005, s. 10) dokonce „poezie ve znakovém jazyce“ není ve skutečném ZJ (není to český, britský, americký či dánský znakový jazyk), nýbrž v jazyce „obrazovém, více vizuálním“, tzn. „běžné“ znaky, které můžeme nalézt ve slovnících ZJ (popř. u nás i znakové řeči), se vyskytují minimálně.

4.2.1 Artikulace z dálky nebo z blízka

Některé fonologické změny při používání uměleckého ZJ oproti používání běžného znakového jazyka ukáží na příkladu se znakem PTÁK.

Na obr. č. 15 je zachyceno běžné provedení znaku PTÁK z ČZJ. Tento znak najdeme v mnohých slovnících ČZJ a znakové řeči.

Obr. 15: Zmrazený znak: PTÁK

Na obr. č. 16 je vyobrazen jiný – umělecký – znak PTÁK, který je artikulován jednou rukou. Tímto způsobem chce básník vyjádřit, že pták letí. Podle směru pohybu ruky poznáme, zda se PTÁK vzdaluje (pohyb směrem od těla mluvčího), nebo přibližuje (pohyb směrem k tělu mluvčího).

Obr. 16: Umělecký znak jednou rukou: PTÁK LETÍ

Znak PTÁK na obr. č. 17 je artikulován stejným tvarem ruky jako na předcházejícím obrázku, ale tentokrát oběma rukama. Tzn. došlo k znásobení artikulujících rukou. Způsobem viditelným na obr. č. 18 může básník vyjádřit, že PTÁK je již ještě blíže než v případě obr. č. 17, a proto se jeví jako větší.

Obr. 17: Umělecký znak oběma rukama: PTÁK LETÍ

Obr. 18: Umělecký znak oběma rukama: PTÁK LETÍ BLÍŽ

Také se recitátor může sám „převtělit“ v PTÁKA, tj. mávání křídel artikuluje oběma pažemi (tvar ruky oB zůstává, také pohyb je velmi podobný; **mění se místo artikulace**) (obr. č. 19). „Převtělení“ do role PTÁKA recitátorovi umožňuje vystihnout lépe jeho charakteristiku. Díky zvětšení popisovaného předmětu (např. letící pták) může recitátor/básník detailněji popsat jeho pohyb nebo manipulaci s ním.

Obr. 19: Převtělení v PTÁKA

Výše jsem popsala, jak lze v ČZJ vyjádřit přibližování objektu, neboli tzv. ZOOM efekt. Jeho opak, tj. vzdalování předmětů, lze vyjádřit „zmenšováním znaků“ (small space⁵¹ neboli zmenšený/malý prostor dle Motejzíkovej⁵²), a to jak v prostoru, tak tvarů rukou. U znaku č. 20 je zmenšování (a vzdalování) předmětu samozřejmě doprovázeno pohybem od těla – narozdíl od jeho zvětšování a přibližování, kde je pohyb prováděn směrem k tělu. „Zvětšování znaku“ (live space⁵³ neboli prostor v živé velikosti, podle Motejzíkovej⁵⁴) je znázorněno na obr. č. 21.

Obr. 20: PTÁK - zmenšování znaku

Obr. 21: PTÁK - zvětšování znaku

4.2.2 Změna tempa artikulace

K dalším fonologickým změnám v poezii v ČZJ patří rychlejší a pomalejší tempo artikulace, tzn. že znaky jsou artikulovány buď rychleji, než je běžná rychlost jejich artikulace, nebo pomaleji. Změny tempa se užívají pro zdůraznění pohybu popisovaného objektu. Příklad je uveden na videoukázce na DVD, kde R. Milič recituje báseň Květina a včela. Sledovat zde můžeme nejen změnu tempa artikulace, ale i pozastavení mimiky a rukou (viz níže).

4.2.2.1 Pozastavení artikulace⁵⁵

Pozastavení artikulace se užívá především pro vytvoření důrazu na důležité informace. Znak je artikulován jakoby přerušovaně, s pauzami. Pauzy v poezii jsou obvykle delší než v běžné komunikaci. Pozastavení artikulace v básni vytváří její rytmus a je

⁵¹ Autorka zvýraznila.

⁵² „Small space je určen pro ty situace, kdy mluvčí zmenší rozměr (tělo) popisovaného objektu a demonstruje děje v neutrálním prostoru před tělem. V rámci tohoto prostoru užívá mluvčí klasifikátory celého předmětu.“ (Motejzíkovej, 2007, s. 88)

⁵³ Autorka zvýraznila.

⁵⁴ „Live space je vymezen pro situace, v nichž mluvčí líčí události „v životní velikosti“. Přitom se jeho tělo často projektuje do těla popisovaného objektu a mluvčí líčí události z úhlu pohledu jednající osoby. V rámci tohoto prostoru užívá mluvčí (kromě jiných prostředků) klasifikátory částí těla a klasifikátory držení.“ (Motejzíkovej, 2007, s. 88)

⁵⁵ Půlpanová a Tetauerová (2005 [online], cit. 16. 8. 2007) pro pozastavenou artikulaci znaku používají termín „kuktání“.

obdobným prostředkem, jakými jsou v MJ pauzy v uměleckém mluveném projevu. Čím delší pauza, tím větší a silnější zdůraznění. (Valli, [DVD], 1995)

4.2.2.2 Artikulace pozpátku

Artikulace pozpátku se využívá při popisu průběhu děje od jeho konce k začátku. Příklad je uveden na videoukázce na DVD, kde J. S. Bovkun recituje abecední poezii. Artikulace takového děje vypadá jako film přetáčený na začátek. Artikulace pozpátku slouží k ozvláštňení části básně a oddálení zajímavého a poutavého okamžiku v básni. Artikulaci pozpátku však musí předcházet artikulace průběhu děje od jeho začátku do jeho konce, jinak by nebyla část artikulovaná pozpátku srozumitelná.

4.2.2.3 Pozastavení mimiky

Při zastavení mimiky je mimika „pozastavena“, výraz v tváři je po nějakou dobu neměnný, ale artikulace znaků pokračuje. Pozastavená mimika se užívá zejména v situacích překvapení. Často bývá kombinována se změnou směru pohledu mluvčího, který signalizuje odkud zdroj/původce překvapení přichází.

Batson (1987, s. 223) vysvětluje, že „v poezii ve ZJ lze například velmi snadno vyjádřit tragickou ironii⁵⁶, což je věc, která je v psané poezii poměrně ožehavá. Protože se v ASL tak velké množství jazykových informací vyjadřuje pomocí obličeje, což vede k tomu, že zde máme dva nositele významu (pozn. autorky: manuální a nemanuální nosiče), je tu výborná příležitost pro ironický kontrast mezi tím, co ukazují ruce a tím, co vyjadřuje obličej. Valli používá tragické ironie velice často. Například popisuje rukama obtížné a bolestné zkušenosti, ale během toho udržuje v obličeji chladný výraz. V mluvené poezii je možné takovéto ironie dosáhnout; v psané poezii je však její odhalení pro čtenáře obtížné.“

4.2.2.4 Pozastavení rukou

Při pozastavení artikulace rukou ruce zůstávají uprostřed artikulace znaku zastavené, zatímco mimika dále vyjadřuje průběh situace, o níž se hovoří. Po chvíli se ruce opět přidávají a znak je dále dokázán. Pozastavení rukou se může užít jen při opakování znaku, tzn. že znak již byl celý jednou artikulován. Podobně jako pozastavená mimika se pozastavení rukou užívá zejména v situacích překvapení.

⁵⁶ Tragická ironie se snaží čtenáře/diváka/posluchače provokovat. Např. popisuje jako velmi tragické věci, které ve skutečnosti nejsou závažné.

4.2.3 Transformace⁵⁷ znaků

Transformace znaků je další fonologickou změnou v poezii ve ZJ, o které se zde zmíním. Jedná se o takové vzájemné propojení jednotlivých znaků, aby jejich artikulace byla plynulá, bez zbytečných pauz mezi artikulací jednotlivých znaků. Jednotlivé znaky se jakoby přelévají jeden do druhého, z jednoho znaku se plynule stává znak druhý. Viz obr. č. 22.

4.2.4 Směr pohledu

Poslední fonologickou změnou, kterou popíší, je **oční kontakt** mezi mluvčím a artikulovanými znaky. Směr pohledu lze kombinovat s jinými fonologickými procesy, zejména s pozastavením mimiky. Při kombinaci s pozastavením mimiky se oči obvykle dívají mimo místo, kde je znak artikulován. V nepoetickém vyjadřování ve ZJ mluvčí obvykle udržuje oční kontakt s adresátem sdělení a přerušení očního kontaktu s adresátem/adresátý sdělení je v komunitě Neslyšících považováno za nezdvořilé. V poetickém projevu tato podmínka neplatí.

Suttonová - Spenceová (2003, s. 14) k tomu říká: „Umístění a směřování pohledu očí toho, kdo báseň přednáší, jehož cílem je identifikovat jednotlivé postavy, je klíčovou součástí personifikace (viz kapitola 4.2.5) při přednesu básně.“

4.2.5 Personifikace

V Encyklopedickém slovníku (1981) personifikaci autoři definují jako zosobnění. V mluveném jazyce je personifikace literární druh metafor, kdy se věcem nebo abstraktním pojmům připisují lidské vlastnosti nebo jednání. Personifikace se hojně využívá např. v bajkách. Zatímco Milesová (rok 1985, čerpáno z Suttonové - Spenceové, 2003, s. 6) definuje personifikaci ve ZJ takto: „personifikace označuje techniku ve znakovém jazyce, v níž se znakový znak stává osobou nebo věcí, o které mluví, když podává přímý popis něčeho nebo o něčem vypráví a nečiní to metaforicky. Tato technika se také označuje jako „detailní záběr“⁵⁸“.

Valli (1995) vysvětluje: „Personifikace si vybírá neživý objekt a připisuje mu vlastnosti živého objektu.“

Např. Valli vytvořil báseň s názvem Houba, kde houba má lidské vlastnosti.

V ASL poezii se personifikace podle Valliho používá často. U nás se také může využívat, ale nemůžeme říci, jestli často, protože výzkum v oblasti poezie se u nás teprve vyvíjí a poezie není ještě dostatečně prozkoumána.

Dle Milesové je zapotřebí při zosobnění ve ZJ dodržet dva principy.

⁵⁷ Valli (DVD), 1995 používá termín ASIMILACE (Assimilation).

⁵⁸ Detailní záběr si představte jako focení v nastavení makro – snímky se zaměřením na určitý detail.

- 1) „znakující by měl mít jasnou představu o **umístění, velikosti, výšce,**⁵⁹ popisovaného objektu. Další obrazy musí být k němu v náležitém vztahu a znakující by si měl být jistý, že tento vztah se nijak nevhodně nezmění.“ (Suttonová - Spenceová, 2003, s. 7) Musí se trvale udržovat stejné velikostní poměry, umístění apod. Kdyby znakující v artikulaci změnil velikostní poměr, automaticky by to naznačovalo jiné objekty.
- 2) „znakující může vyjádřit **dvě a více různých personifikací**⁶⁰ pomocí jemných posunů ve směru a postoji těla nebo pohybem z jedné strany na druhou. V obou případech je jeho jednání a hovor směřován k místu předpokládaného umístění druhé osoby.“ (Suttonová - Spenceová, 2003, s. 7) Poznáme to nejen díky pohybu očí, ale i v mimice a pohybu.
Na obr. č. 23 a 24 vidíte populární Valliho báseň : Houba (Mushroom). Na obr. č. 23 houba s něčím bojuje a na obr. č. 24 je tento boj již částečně úspěšný a houba bojuje dál.

Obr. 23: HOUBA se snaží růst

Obr. 24: HOUBA roste víc

4.2.6 Metafory a symboly

V poezii ve ZJ můžeme využít metafory. V Encyklopedickém slovníku (1981) je metafora definována jako nepřímé, obrazné pojmenování, při němž označujeme nějakou věc jménem věci jiné na základě podobnosti některých znaků. V české poezii je metafora hojně využívána. „Např. orel se vždy používal jako ztělesnění moci; je jedním z královských zvířat (vedle lva a draka); jako král vzduchu ztělesňuje sílu, duchovní a fyzickou energii, vítězství a rozhled.“ (Velich, 2007 [online], cit. 24. 3. 2009).

Podle Valliho (1995) se metafora využívá také ve ZJ. U nás lze také metafory používat, tedy spíše teoreticky vzato, protože u nás zatím poezii v ČZJ skoro nemáme. Suttonová - Spenceová (2003, s. 13) vysvětluje: „Každý z prstů, který se natáhne, aby artikuloval příslušný smysl, využívá toho, že ve ZJ se používá prstů jako klasifikátorů pro zastupování osob nebo jiných vzpřímených objektů.“ To je charakteristické pouze pro poezii ve ZJ. Díky pohybujícím se prstům poznáme, co dělá ten objekt jako člověk.

⁵⁹ Autorka zvýraznila.

⁶⁰ Autorka zvýraznila.

Viz obr. č. 25 Valliho báseň Houba (Mushroom), kde lze vidět využití personifikace. V metafoře se jedná o velkou hlavu, když se houba se rozrůstá.

Obr. 25: HOUBA se rozrůstá.

4.2.7 Střídání rolí⁶¹

V ČZJ známe střídání dvou i více rolí v projevu jedné osoby. Ve ZJ máme vizuální prostor, díky němuž toto střídání probíhá, ale nejen díky němu. Ve střídání rolí je důležitý také pohyb ramenou a pohledu. (Podrobněji např. Motejzíkova, 2007).

To všechno se používá i v běžné komunikaci pro střídání rolí. Střídání rolí se často využívá ve storytellingu. Dle Valliho (1998 [online] cit. 2. 12. 2008) „musíme vědět, kdo a co vypráví. Užívání role je způsob, jak přejít z jednoho očního pohledu ke druhému. I v poezii můžeme vyjádřit více rolí. (Valli, 1998 [online] cit. 2. 12. 2008)

Lentzová (1987, s. 125) říká, že střídání role se děje proto, aby se vytvořil co nejplynulejší nebo co nejlépe vnímatelný příběh.

Střídání rolí vidíte na obrázcích č. 26 - 28 v básni „Sedět a usmívat se“ (Sit & Smile).

V podání recitátorky Darly Thompsonové na obr. č. 26 subjekt básně (já) sedí a usmívá se. Na obr. č. 27 vidíme, že recitátorka již mimikou a pohledem odkazuje k druhé osobě, která pláče. Rukama ovšem pořád zůstává u hlavního protagonisty příběhu (já). Na třetí fotografii již recitátorka i rukama artikuluje plačící objekt, viz obr. č. 28.

Obr. 26: Sedí a usmívá se

Obr. 27: Recitátorka mění role pohledem

Obr. 28: Druhá osoba PLÁČE

⁶¹ V angličtině taking roles (Valli, 1995) či role shifting (Lentzová, 1987).

5. STRUKTURÁLNĚ ÚSTALENÁ POEZIE = DRUHY BÁSNÍ VE ZJ

S odkazem k prostudované literatuře navrhuji poezii ve ZJ rozdělit do dvou skupin - strukturálně ustálená poezie (SÚP) a strukturálně originální poezie (SOP). Poezie první skupiny obsahuje určitý ustálený poetický vzor⁶². Dle Valliho (čerpáno z Canadian Cultural Society of the Deaf, 2007) existují zatím čtyři typy básnických útvarů, které jsou charakteristické pro poezii ve ZJ. Uvádí, že jich existuje určitě více, ale tyto jsou podle něj nejpopulárnější. Jsou to (1) tzv. číselná poezie, (2) abecední poezie, (3) inicializovaná poezie a (4) poezie motivovaná slovy. Lentzová (1987, s. 124) rozděluje druhy básní ve ZJ podobně jako Valli, pouze přidává básně jednoho tvaru ruky. Lentzová v článku naznačuje, že tyto poetické vzorce nemusí využívat výhradně jen poezie, ale může se podle nich vytvářet i storytelling.

Většinu výše uvedených druhů básní představuji ve videoukázkách na DVD. Všechny básně složil samostatně S. J. Bovkun. Typy poezie dle Valliho jsou charakteristické pro kulturu ASL, u nás se s nimi často nesečkáme. Lentzová (1987, s. 124) tyto typy básnických útvarů podle Valliho zahrnuje do jiného žánru, který nazývá „tvůrčí hra s tvary rukou“ (creative play with handshapes).

5.1 Číselná poezie⁶³ (Numerical Handshape Constraint)

Tento způsob básnického vyjádření v (americkém) ZJ využívá tvarů ruky základních číslovek. Interpret začne přednes básně tvarem ruky pro číslo jedna, další znak přebírá tvar ruky pro číslo dvě, následující znak tvar ruky pro číslo tři atd. Číselná řada většinou končí maximálně u tvaru ruky pro číslo patnáct, ale najdou se prý výjimky, které dokáží přednášet až do čísla třicet. Možná je i volba sestupné řady čísel, např. od tvaru ruky pro číslo patnáct do tvaru ruky pro číslo jedna. V ČZJ lze podle mě využít maximálně číselnou řadu do pěti, protože v ČZJ se vyjadřují čísla jinak než v ASL. V ASL se artikuluje číslovky do 999 jednou rukou, do deseti bez pohybu a vyšší čísla už s pohybem, kdežto v ČZJ používáme pro číslovky od šesti do deseti obě ruce, což znesnadňuje vytváření číselné poezie ve tvaru ruky nad číslo pět.

⁶²

⁶³ Do češtiny přeložila Z. H..

Jako příklad uvedu poetickou číselnou řadu v ČZJ: 1. oběma rukama ve tvaru ruky pro číslo jedna (obr. č. 29) artikuluje znak JÍT PROTI SOBĚ (obr. č. 32), 2. oběma rukama ve tvaru ruky pro číslo dvě (obr. č. 30) artikuluje znak KRASAVICE (obr. č. 33), 3. oběma rukama, které jsou ve tvaru ruky pro číslo tři (obr. č. 31), artikuluje znak KRÁSNÉ VLASY (obr. č. 34). Samozřejmě poetické sdělení s využitím číselné řady musí dávat smysl, tj. nestačí zcela libovolně za sebe seřadit znaky, ve kterých se užívá tvarů ruky shodných se základními číslovkami do (v případě ČZJ) pěti. Je možné použít čísla pozpátku, 5 – 4 – 3 – 2 – 1. Viz videoukázka, ve které je vidět postupná číselná řada a zároveň i opakování čísla.

Obr. 29: Znak pro číslovku 1 Obr. 30: Znak pro číslovku 2 Obr. 31: Znak pro číslovku 3

Obr. 32: JÍT PROTI SOBĚ

Obr. 33: KRASAVICE

Obr. 34: KRÁSNÉ VLASY

5.2 Abecední poezie⁶⁴ (Alphabetical Handshape Constraint)

Tento typ básní využívá tvarů ruky písmen jednoruční abecedy. Vždy se začíná znakem, který je artikulován tvarem ruky pro písmeno A, pokračuje se znakem, v němž tvar ruky odpovídá tvaru ruky pro písmeno B, dále C ... Tato umělecká forma přednesu ve ZJ je podle Valliho (tamtéž) ve světě Neslyšících nejoblíbenější.

⁶⁴ Do češtiny přeložila Z. H.

Jako příklad uvedu poetickou abecední řadu v ČZJ: 1. dominantní rukou ve tvaru ruky pro písmeno A (obr. č. 35) artikuluje znak SVÍTÁNÍ SLUNCE (obr. č. 38), 2. ruce ve tvaru pro písmeno B (obr. č. 36) artikuluje znak STMÍVÁNÍ (obr. č. 39), 3. ruce ve tvaru pro písmeno C (obr. č. 37) artikuluje znak ZAMRAČENO (obr. č. 40). Jednotlivé po sobě jdoucí znaky v básni musí samozřejmě opět dávat smysl. V poezii v ČZJ můžeme použít jenom jednoruční prstovou abecedu. V běžné komunikaci u nás n/Neslyšící ovšem převážně používají obouruční prstovou abecedu a na užívání jednoruční nejsou příliš zvyklí. Ve videoukázce je použito tvarů ruky od písmene A do písmene E (v pořadí abecedy) a následně od E k A (pozpátku).

Obr. 35 Znak pro písmeno A

Obr. 36 Znak pro písmeno B

Obr. 37 Znak pro písmeno C

Obr. 38: SVÍTÁNÍ SLUNCE

Obr. 39: STMÍVAT SE

Obr. 40: ZAMRAČENO

5.3 Inicializovaná poezie⁶⁵ (Initialized Handshape Constraint)

Jako třetí typ básnického vyjádření ve ZJ uvádí Valli (tamtéž) tzv. inicializovanou poezii. Ta využívá znaky, které začínají tvarem ruky odpovídajícím tvaru ruky pro různá písmena v prstové abecedě, v tomto případě odpovídající prvnímu písmenu slova, jímž začíná slovo se stejným významem, jaký má znak, tedy tzv. inicializované znaky (initialized signs).

Tento typ poezie je rozšířen zejména v ASL. Ten je totiž ZJ, který inicializované znaky obsahuje v hojné míře. Např. v poezii v ASL se znak FAMILY (RODINA) artikuluje tak, že obě ruce ve tvaru pro písmeno F (obr. č. 41) před tělem učiní kruhový pohyb vodorovně (obr. č. 42). Znak FAMILY (obr. č. 42) v běžné komunikaci je artikulován stejným tvarem, avšak při artikulaci znaku se užívá jiný pohyb (obr. č. 43).

Obr. 41: Znak pro písmeno F v ASL Obr. 42: Zmrazený znak FAMILY Obr. 43: Umělecký znak FAMILY

5.4 Poezie motivovaná slovy⁶⁶ (Worded Handshape Constraint)

Poslední typ poezie, který uvádí Valli (tamtéž), je tzv. poezie motivovaná slovy. Tento typ poezie vychází z jednotlivých písmen slov, jmen či názvů míst. Tvary rukou v jednotlivých znacích korespondují s písmeny užitými v daném slově mluveného jazyka. V básni je tak buď vyprávěn příběh, nebo představen význam slova/slov, kterým je báseň motivována.⁶⁷ Valli (tamtéž) uvádí, že tento typ poezie je oblíben zejména mezi dětmi. Např. slovo WATER, vytváříme báseň dle tvaru ruky W – A – T – E – R.

V ČZJ se inicializované znaky (téměř?) nevyskytují, proto tento typ poetického vyjádření v ČZJ není možný. Je zvláštní, že v ČZJ jsem se zatím nesetkala ani s číselnou a abecední poezií, přestože znaky pro číslovky i pro jednotlivá písmena v ČZJ samozřejmě obsaženy jsou. Domnívám se, že ani typ poezie motivované slovy se v ČZJ neuvádí.

⁶⁵ Do češtiny přeložila Z. H.

⁶⁶ Do češtiny přeložila Z. H.

⁶⁷ Jelikož Valli tento typ poezie nedokumentuje na konkrétním příkladu, mohl být při překladu význam tohoto typu poezie posunut. Proto neuvádím ani příklad z českého znakového jazyka.

5.5 Poezie jednoho tvaru ruky⁶⁸

Domnívám se, že ve světě existuje i takový druh básnického vyjádření ve ZJ, kdy jsou všechny znaky artikulovány jedním a týmž tvarem ruky, např. tvarem ruky 5 (obr. č. 44). Lentzová (1987, s. 125) tento typ poezie definuje jako básně: „vyprávěné za použití znaků se stejným nebo velmi podobným tvarem ruky.“

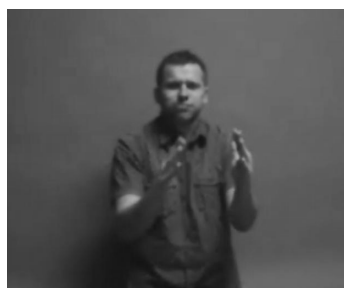
Báseň vytvořená na principu poezie jednoho tvaru ruky by pak mohla vypadat např. tak, že nejdříve artikulujeme oběma rukama ve tvaru rukou 5 znak TRÁVA (obr. č. 45), pak oběma rukama ve tvaru rukou 5 znak STROM (obr. č. 46), poté opět oběma rukama ve tvaru 5 znak VĚTVE (obr. č. 47). Viz videoukázka.

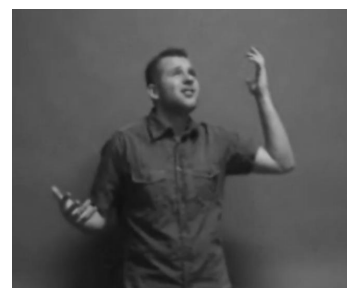
Obr. 44: Znak pro číslovku 5

Obr. 45: TRÁVA

Obr. 46: STROM

Obr. 47: VĚTVE

5.8 Poezie na základě střídání orientace dlaně⁶⁹

Existují ještě další druhy poezie, které využívají střídání či opakování některých základních parametrů znaku. Kombinací základních parametrů je možná celá řada. Např. na Valliho DVD je zaznamenána ještě poezie tvořená střídáním orientace dlaně – báseň V parku (At the Park), v podání recitátora Francise Kuntze. Viz obr. č. 48 – 51 (dlaně nahoru a dlaně dolů).

⁶⁸ Mnou navrhovaný název.

⁵⁹ Mnou navrhovaný název.

⁶⁹

Na obr. č. 48 recitátor artikuluje znak MIMINKO - dlaně směřují nahoru. Na obr. č. 49 navazuje znak s opačnou orientací dlaní, tedy dlaně směřují dolů a znak DOSPĚLÍ. V parku chodí děti a dospělí. Na obr. č. 50 je znak RŮST ROSTLINY - dlaně nahoru, na obr. č. 51 recitátor artikuluje klasifikátor pro nějakou plochu - zde park - dlaněmi dolů.

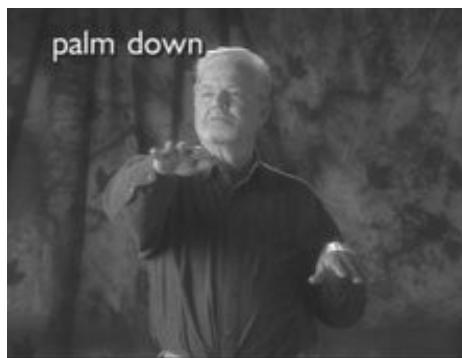
Obr. 48: MIMINKO

Obr. 49: DOSPĚLÍ

Obr. 50: Klasifikátorový znak: KORUNY
STROMU

Obr. 51: Klasifikátorový znak: PARK

5.9 „Simultánní“ poezie⁷⁰

Na DVD Valli ukazuje ještě další typ básní a to „simultánní“ poezii. Obě ruce v ní nesou informace zároveň. Např. dominantní ruka artikuluje různými znaky vyprávění a pasivní ruka zůstává trvale v jednom jediném znaku. Příklad vidíte na obr. č. 52–55 z DVD z básně Slzy života (Tears of life), jejíž recitátorkou je Vivienne Simmonsová. Báseň v ASL vypráví o životě – celý život pláčeme, pláčeme radostí nad narozením dítěte, pláčeme zklamáním apod. Dominantní ruka vyjadřuje různé situace a pasivní ruka znak pro pojem slzy.

Na použitých fotografiích nemůžeme sledovat plynulou artikulaci, jedná se o sestřih z videa. Na obr. č. 52 vidíme recitátorku ukazovat jednou rukou znaky NARODILO SE DÍTĚ a druhou zároveň znak PLAKAT RADOSTÍ (význam RADOST je nesen mimikou). Podobně na obr. č. 53 jednou rukou znaky ZAMILOVAT SE a druhou PLAKAT RADOSTÍ. Obdobně na obr. č. 54 pravou rukou znak CHODIT O HOLI a levou znak PLAKAT, stejně tak na obr. č. 55 pravou rukou znak UMÍRAT a levou PLAKAT. (Valli, [DVD], 1995)

⁷⁰ Přesný název na DVD není, Valli mluví jenom o „Využití obou rukou“

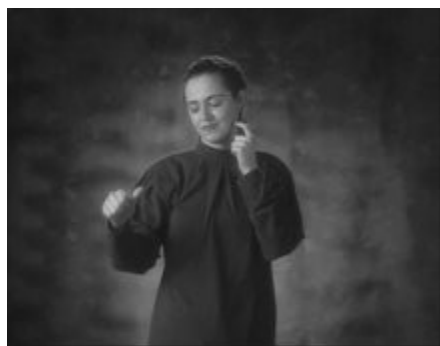
Tento typ básní je jedinečný díky vlastnostem ZJ. Považuji tento typ poezie na skládání za nejsložitější. Ovšem čím složitější tvorba, tím je poezie zajímavější.

Obr. 52: RODÍ SE

Obr. 53: ZAMILOVAT SE

Obr. 54: STÁRNE

Obr. 55: UMÍRÁ

U všech výše uvedených typů básní není nutné artikulovat tvar ruky vždy zcela přesně a neměně po celou dobu básně. Tvar ruky podle určitého čísla nebo písmene abecedy se může mírně transformovat ohýbáním nebo roztahováním prstů. Např. u tvaru ruky v pozici čísla 5 nemusí mluvčí ukazovat pouze zcela rovnými dlaněmi s rozevřenými prsty, ale můžou prsty pokrčit, jak je vidět na obr. č. 45 a 46 (obr. č. 45 – pokrčené prsty, obr. č. 46 – natažené prsty).

Myslím si, že ve všech výše uvedených typech „znakové poezie“ lze tvary ruky přizpůsobovat typu básně, tj. že např. v číselném poezii lze použít tvar ruky pro číslovku 5 (obr. č. 56) ve znaku SLUNCE SVÍTÍ (obr. č. 57), kde v běžné komunikaci ve ZJ používáme ve znaku SLUNCE SVÍTÍ (obr. č. 59) tvar ruky V (obr. č. 58).

Obr. 56: Znak pro číslovku 5

Obr. 57: SVÍTÍ

Obr. 58: Znak pro písmen V

Obr. 59: SVÍTÍ

Některé typy básní lze kombinovat. Např. můžeme vytvářet báseň jenom třemi různými tvary ruky.

6. STRUKTURÁLNĚ ORIGINÁLNÍ POEZIE

Kromě výše uvedených typů poezie existuje ještě další typ poezie ve ZJ, který lze pojmenovat jako „strukturálně originální poezii“. Tento typ poezie se v ČZJ užívá zřejmě nejčastěji. Neobjevují se v něm žádné speciální jazykové prvky, které jsem popsala ve výše uvedených typech poezie (5.1 až 5.9), tzn. není vázán na žádnou posloupnost tvarů apod. Přesto tento typ poezie má určitá pravidla způsobu výstavby básně. Hojně se v něm objevují fonologické změny, které se v běžném projevu ve ZJ neobjevují a kterým jsem se již věnovala podrobněji v předchozí kapitole. Viz téma Voda na DVD a kapitola 7.

7. KONFRONTAČNÍ POPIS UKÁZEK

Na DVD, které je součástí této bakalářské práce, máte možnost shlédnout dvě básně ve ZJ obě s názvem Voda. Jednu z básní vytvořil J. S. Bovkun, jedná se o skutečnou poezii ve ZJ, konkrétně o strukturálně originální poezii. Druhý text ve ZJ vytvořil Bc. Robert Milič z JAMU, podle mě ale tento text nelze zařadit mezi poezii ve ZJ. V této kapitole se věnuji rozboru obou básní.

7.1 Báseň Roberta Miliče

Studenti magisterského oboru JAMU dostali za úkol vytvořit báseň ve ZJ. S těmito básněmi pak vystupovali na jednom plese v Brně v roce 2008, kde jsem je měla možnost zhlédnout já. Pro své DVD jsem vybrala báseň Miliče Voda. Vybrala jsem jenom báseň Voda, protože jsou v ní viditelně užity některé rysy poezie, zatímco ostatní předvedené básně nevykazují téměř žádné rysy typické pro poezii ve ZJ. Překvapilo mne, že Miličova báseň měla nejprve psanou podobu a až následně ji převedl do ZJ. Myslím si, že pro n/Neslyšícího člověka je velmi složité napsat poezii ve většinovém jazyce. Je otázkou, zda se mu podaří u slyšících čtenářů vzbudit dostatečné emoce, když je jejich kultura tak odlišná. Vidím v tom značné riziko. I když je pravda, že u nás máme známou neslyšící básnířku Elišku Vyoralčkovou⁷¹, která své básně tvoří v psaném jazyce. Avšak můj cíl je jiný, chci ukázat, v čem by mohla být Miličova poezie ve ZJ lepší. Pro zajímavost uvádím i psaný text Miličovy básně.

Robert Milič

Voda

Pramen v horách
vychází ze země
jak pluje po kořenech
jako mocná síla světa
Divoká voda
jak pluje po kořenech
jako mocná síla světa

Divoká voda
je jako živá voda
radostná jako první
bojuje se vším
co jí stojí v cestě
teče do potoka, řek,

přehrad a do moří
voda kamkoliv cestuje
kterýmkoliv směrem
Rozdává všem co potřebuji
Pro lidi, rostliny, a zvířata ...

⁷¹ Eliška Vyoralčková – neslyšící básnířka ze Zlína, píše básně v českém jazyce. Občas vystupuje se svými básněmi i v ČZJ, ale tyto básně nemají rysy poezie ve ZJ. Je možné, že některým divákům to vyhovuje, třeba divákům nedoslýchavým. Ale Neslyšícím s velkým N, pokud mohu z vlastních zkušeností soudit, nikoliv.

Je důležité upozornit, že jsem zkoumala Miličovu báseň bez ohledu na psanou podobu. Valli soudí (1995), že překlad do psané angličtiny není pro hodnocení básní ve ZJ podstatný, protože je třeba se soustředit na poezii ve ZJ. Lze jenom o básni diskutovat. Samozřejmě, že báseň lze i přeložit, ale to už bychom nehodnotili původní báseň, ale její překlad, resp. kvalitu překladu. Vzhledem k tomu, že oba jazyky, MJ (psaný) a ZJ, mají vlastní strukturu, která se velmi liší, a kterou chceme při hodnocení básně také hodnotit, nelze psaný překlad využívat pro hodnocení kvality básně ve znakovém jazyce. Text (ve ZJ) Miličovy básně by si jistě zasloužil hlubší rozbor, než který zde uvádím já nyní, ale plánuji se mu ještě v budoucnu věnovat. Je také možné, že se Milič vyjadřoval ve ZJ pod vlivem češtiny.

Ještě chci upozornit na špatnou techniku natáčení. Na nahrávce jsou v některých momentech natáčeny pouze ruce (detail rukou bez obličeje a ramenou). Způsob natočení se mě velmi dotkl, protože ZJ se vyjadřuje celou horní polovinou těla, kdy všechny části mohou nést, resp. nesou význam. Z této videonahrávky by se mohl divák domnívat, že k vyjadřování ve ZJ stačí pouze ruce, což je velký omyl. Použito bylo rovněž zabírání recitátora z různých stran, to je však pro záznam ZJ dovoleno.

Do videonahrávky jsou přidány obrázky, což bych nedoporučila, protože n/Neslyšícím spíš překáží. Napadá mě, proč tyto obrázky autor zařadil? Naznačuje tím snad, že n/Neslyšící nejsou schopni porozumět Miličově poezii? Pokud je užití obrázku opravdu nutné, bylo by nejlépe umístit je vedle recitátora, a upravit je technicky tak, aby nekонтastovali s osobou recitátora, nebo je nechat na pozadí. Také je nevhodné obrázky často střídát.

Milič v básni využíval jen některé charakteristické rysy poezii ve ZJ, ale především chybí významová integrita textu. Např. skákající ryby vedle pijících slonů, zurčící potok v africké vyprahlé krajině slonů. Nesouvislost významu jednotlivých částí textu (ve ZJ) poškodila báseň asi nejvíc.

Při artikulování znaků ŘEKA a KOPEC chybí symetrie a rovnováha využití obou rukou.

V čase 1:01 artikuloval Milič znaky VELKÁ VODA a potom hned ÚZKÁ. To je významově nelogický postup. Zároveň nepoužíval transformaci znaků, což by bylo na tomto místě velmi vhodné, a bez jejího užití se výrazně snižuje estetické působení projevu/básně. Stejnou chybu Milič opakuje ve znaku SLUNCE, kdy druhou ruku nechal svěšenou podél těla. Bovkun oproti Miličovi, často využíval obě ruce simultánně. Před závěrem básně pak artikuloval opakovaně zcela nesrozumitelný znak (znak celými dlaněmi nahoru, po něm znak RYBY). U znaku SKÁKAJÍCÍ RYBA opět chybí symetrie obou rukou. Dále básni chybí rytmus, který je jedním z důležitých rysů poezie.

Pozitivní je, že Milič používal dvojznačnost, opakování a mimiku. Myslím si, že by tvorbu poezie zvládl poměrně lépe, kdyby nebyl pod vlivem překladu, slyšící pedagogy, školního zadání, časového omezení apod. Velmi by mu také prospěla supervize další neslyšící osoby.

7.2 Báseň Josefa Sergeje Bovkuna

Báseň od S. J. Bovkuna není přeložena do češtiny, což není pro moji práci důležité, ani to není její cíl. S. J. Bovkun vymyslel báseň na stejné téma jako Robert Milič. Pokusím se porovnat, v čem je jeho text lepší, resp. proč ho považuji za skutečnou poezii ve ZJ.

Bovkun se během skoro celé básně vyjadřoval symetricky a užití obou rukou bylo v rovnováze.. Pouze v jedné pauze jednu ruku nepoužil (čas 1:39).

Byl schopen využívat téměř během celé básně transformaci, viz. artikulace tématu DĚŠŤ - stupňování počtu prstů. Transformaci znaků prováděl Bovkun bez chyby (viz 00:08, 00:20, 00:30, 00:37 apod.).

Používal neologismy (př. čas 1:51) a některé znaky se opakovaly jako rýmy v různém tempu. Na začátku básně použil znak SVĚT a formálně tentýž znak použil na závěr, kde ho ovšem přetvořil do nového znaku VODNÍ SVĚT. Použitím stejného/podobného znaku na začátku i na konci básně vytvořil žádoucí významové propojení.

Využití očního kontaktu je perfektní. Promyšlená spolupráce rukou a pohledu orientuje diváka ve významu projevu. Např. při artikulaci znaku HORY Bovkun nejprve vede pohled nahoru a až následně artikuloval znak MRAKY.

Jeho poezie je významově logická, má smysl. Aktuálnost jeho tématu - ekologická krize a klimatické změny - je navíc pro diváka přitažlivá a v současné době, má co říct. V porovnání s Bovkunovou básní vychází báseň Miličova bezobsažná a ještě plošší, než se původně zdálo.

8. SVĚTOVĚ ZNÁMÍ NESLYŠÍCÍ BÁSNÍCI

8.1 Dorothy Milesová

(1931 – 1993)

Obr. 60: Dorothy Milesová

Dorothy Milesová (obr. č. 60) byla populární básnířka a dramatička, která pracovala ve Velké Británii a USA. Narodila se ve slyšící rodině žijící v severním Walesu. V roce 1939 ve věku osmi a půl let ohluchla. Hodně se věnovala problematice Neslyšících a jejich kultuře. Kulturní středisko neslyšících ve Velké Británii je pojmenováno podle ní. Napsala brožuru: *Gesta: Poezie ve znakovém jazyce (Gestures: Poetry in Sign Language)*, kterou publikovala v roce 1976. V brožurce je patnáct básní v psané angličtině, ale mnoho z nich má vztah k znakovému jazyku. Později byly některé z básní přeloženy do ASL. I když překlad nebyl radikální, je považován za tradiční. Její básně jsou také často přednášeny neslyšícími v kostelech. (Suttonová - Spenceová [online], cit. 11. 11. 2007).

8.2 Ella Mae Lentzová

(1950)

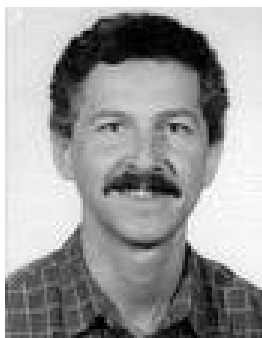
Obr. 61: Ella Mae Lentzová

Ella Mae Lentzová (obr. č. 61) se narodila v roce 1950, v Kalifornii, její rodiče jsou neslyšící. Po absolvování Kalifornské školy pro neslyšící v Berkeley v roce 1971 šla na Gallaudet Univerzity. Zajímal se o ASL, začala ho vyučovat, vedla školení instruktorů ZJ a tlumočnicků. Věnuje se poezii a pomáhá s výzkumem znakového jazyka. Podporuje Deafhood⁷². (Deaf Studies Today [online], cit. 11. 1. 2009). V roce 2006 vytvořila padesátiminutovou videonahrávku vydanou na DVD s názvem *Poklad básní Elly Mae Lentzové (The Treasure Poems By Ella Mae Lentz)*. Na tomto DVD ukazuje svůj vývoj k poezii ve ZJ. (Amazon [online], cit. 11. 1. 2009). Nejdříve se také jako Milesová věnovala psané poezii (v angličtině), překládala a následně se věnovala vytváření originální poezie přímo v ASL.

⁷² Pojem deafhood označuje uvědomění si pozitivní identity Neslyšícího, přijetí komunity Neslyšících, tedy stávat se neslyšícím s velkým N. (Berkeová, [online], cit. 11. 5. 2009)

8.3 Dr. Clayton Valli

(1951 - 2003)

Obr. 62: Dr. Clayton Valli

Dr. Clayton Valli (obr. č. 62) byl první pro uznání ASL poezie jako žánru literatury. Napsal několik článků a knih o lingvistice ASL. O poezii ASL napsal doktorskou práci a DVD, které nese název „ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli“ (2004). O poezii v americkém znakovém jazyce vedl řadu seminářů a workshopů, např. na Univerzitě v Rochesteru, pro Ontario ASL Curriculum Team v Kanadě. Jeho básně „Cow and Horse (Kráva a kůň)” a „Dandelions (Pampelišky)” jsou známé a oblíbené u všech generací Neslyšících ve Spojených státech amerických. (Clayton Valli, Wikipedia [online], cit. 29. 11. 2007)

8.4 Jürgen Endress

(1974)

Obr. 63: Jürgen Endress

Jürgen Endress (obr. č. 63) je jedním z nejznámějších Neslyšících básníků v Evropě. Žije ve Frankfurtu nad Mohanem. Je Neslyšícím čtvrté generace. Ve výčtu svých profesí uvádí, že je moderátor, filmový a divadelní herec a Neslyšící umělec. V roce 2005 vedl v Praze workshop s názvem Poezie ve znakovém jazyce. Vyhrál řadu cen, např. v roce 1999 na festivalu znakového jazyka Goldene Hand (Zlatá ruka) v Berlíně vyhrál první místo. Pracuje ve soukromé firmě jako mechanik-elektronik a poezii se věnuje ve volném čase. Jeho životním cílem je prodávat DVD se svou poezií a pořádat evropská turné o poezii ve znakovém jazyce. Přál by si jednou vystupovat jako divadelní herec na DEGETH-festivalu (*DEGETH = Deutsches Gebärdensprach-Theater; festival německého divadla ve znakovém jazyce*). (Gong, 2005, Jürgen Endress – gebärdenkünstler [online], cit. 29. 11. 2007)

8.5 Giuseppe Giuranna

Obr. 64: Giuseppe Giuranna

Německý Neslyšící herec a básník italského původu. Žije v Berlíně. Patří k nejvýraznějším Neslyšícím básníkům naší doby. Jeho rodiče i sourozenci jsou všichni neslyšící. Jeho známé básně jsou „Recital Jose (Zpívající Jose)“ nebo „Der tote Sheriff und der Geier (Mrtvý šerif a sup)“ Za svou poezii obdržel řadu ocenění. V roce 1997 založil s manželkou Rosarií divadelní skupinu Il Gabbiano, která recituje a zpívá v italském znakovém jazyce. (Sehen statt hören [online], cit. 1. 12. 2007)

9. ZÁVĚR

Jak jsem již zmínila v úvodu, cílem mé bakalářské práce je čtenáře informovat o poezii Neslyšících a jejích postupech. Snažila jsem se posbírat co největší množství informací o poezii ve ZJ. Většina literatury o ní je v angličtině a moje práce často tyto zdroje cituje v překladu. Domnívám se, že i to je pro veřejnost informačně přínosné, protože české literatury o poezii ve ZJ je velmi málo.

Doufám, že má práce přispěje k rozšíření poezie u nás, a že se najdou další Neslyšící básníci. Snad bych mohla inspirovat i n/Neslyšící básníky, kteří píšou poezii psanou formou, aby se si zamysleli a pokusili se vytvořit i originální poezie přímo v ČZJ bez vlivu psané češtiny. Poezie ve ZJ je totiž důležitou součástí kultury Neslyšících. Také doufám, že by moje práce mohla pomoci při tvorbě studentům z JAMU.

Můj rozbor dokazuje, že poezii ve ZJ lze vyjádřit i v ČZJ. Díky analýze poezie dokazují, že i v ČZJ lze vytvářet poezii, a to je dále jedním z důkazů, že ČZJ je plnohodnotný jazyk. Moje bakalářská práce se může hodit veřejnosti, zajímající se o ČZJ, lingvistům, ale i autorům poezie slyšících a tlumočnickům ČZJ při práci na překladu poezii slyšících do ZJ.

Při sbírání podkladů pro bakalářskou práci jsem si vyjasnila rozdíly mezi poezií, hudbou a storytellingem, což dříve nebylo jasně rozděleno. Považuji to za důležité, neboť se tak dá zabránit opakujícím se omylům.

Také by mě velmi potěšilo, kdyby moji práci využili i učitelé, kteří pracují ve školách pro neslyšící děti a studenty. Neslyšící děti by konečně mohly místo mluvených básní recitovat poezii v ČZJ. Myslím tím například v povinných předmětech, jako je třeba český jazyk nebo ZJ. Nebo v různých zájmových kroužcích nejen pro neslyšící. Také by mohly být založeny kurzy nebo dokonce soutěže v poezii ve ZJ, ale je třeba nejdřív znát pravidla poezii v ČZJ.

Kdyby zákon neuznával ČZJ jako plnohodnotný jazyk, tak by moje práce jistě neexistovala. Právě zákon je nesmírně důležitý pro odbourávání předsudků a je pro naši menšinu osvobozující. Moje práce je snad dalším důkazem o plnohodnotnosti ZJ.

Chtěla jsem touto prací přispět k bourání předsudků o ZJ, jako je domněnky, že ZJ je mezinárodní, nebo že nemá gramatiku, případně, že se jedná jen o pantomimu. ZJ můžeme tedy nejen komunikovat, ale i vyjádřit různé umělecké žánry, a to jak před publikem, tak v neformální skupině.

Moje práce jasně ukazuje, že i Neslyšící mohou sami vymýšlet básně. S poezií ve ZJ se u nás zatím málokdy setkáváme, ale to se jistě brzy změní. Poezii ve ZJ je však třeba se nejprve učit. Právě k procesu poznávání poezie by mohla být moje práce využita, např. při přípravě workshopů.

Myslím, že je velkou výhodou, že moje bakalářská práce zahrnuje nejen písemný popis poezie ve ZJ, ale i DVD. Čtenář tak může vidět a pochopit to, o čem čte, protože moje práce se snaží charakterizovat poezie vizuální.

Můj hlavní cíl, tedy seznámit čtenáře mé bakalářské práce s charakteristikou poezie ve ZJ, byl splněn. Vedlejší cíl, tedy výzkum poezie v ČZJ, jsem naplnila jen částečně, protože v ČR je bolestný nedostatek materiálu pro přímou analýzu.

Na závěr bych ještě jednou ráda zdůraznila, že poezie nemusí být jenom psaná či mluvená, jak je nejčastěji zvykem. (Stejně jako se někteří dodnes domnívají, že existuje jen jazyk audio – orální, protože nevědí, že existují i znakové jazyky, tedy vizuálně - motorické jazyky). Ve ZJ lze tedy zpívat i skládat básně. Každý jazyk má svůj vývoj, a protože ČZJ je „mladý“ jazyk, pořád máme co objevovat, a tedy i zkoumat. ZJ je krásný a byla by škoda nic nového se o něm nedozvědět. Každý by si měl uvědomit, že naše znalosti o jazyce lze stále prohlubovat. Jak praví klasik „Vím, že nic nevím.“ Nové znalosti bychom ale měli umět také přijmout. Někteří se pořád domnívají, že ZJ je primitivní, což je tristní. Takové tvrzení mohou vyřknout jen ti, kteří ZJ nerozumí. A právě tací nikdy nepochopí, že může existovat poezie i ve ZJ.

10. ZDROJE

- Amazon. *The Treasure Poems By Ella Mae Lentz* [online] 2007. [cit. 2007-8-16]. Dostupné na WWW: <<http://www.amazon.com/treasure-poems-ella-mae-lentz/dp/b00066fy04>>.
- BATSON, T. *Poetry in American Sign Language* in Encyclopedia of Deafness and Deaf People, ed. John Van Cleve. McGraw-Hill, 1987, s. 222-224.
- BERKEOVÁ J. *ASL Poetry Product Support*. [online] 2007. [cit. 2007-8-16]. Dostupné na WWW:<http://deafness.about.com/gi/dynamic/offsite.htm?zi=1/XJ&sdn=deafness&cdn=health&tm=45&gps=412_334_1020_616&f=00&su=p284.5.420.ip_&tt=2&bt=0&bts=0&zu=http%3A//>>.
- BERKEOVÁ J. *Deafhood Defined*[online] 2007. [cit. 2007-8-16]. Dostupné na WWW: <<http://deafness.about.com/od/deafheritage/a/deafhood.htm>>.
- BRUKNER J. – FILIP J. *Poetický slovník*. 2. rozš. vyd., Praha, 1997.
- Canadian Cultural Society of the Deaf*. [online] 2007. [cit. 2007-8-16]. Dostupné na WWW: <<http://www.ccsdeaf.com/valli.html>>.
- Clayton Valli. *Wikipedia*. [online] 2007. [cit. 2007-11-29]. Dostupné na WWW:<http://en.wikipedia.org/wiki/Clayton_Valli>.
- ČERVINKOVÁ HOUŠKOVÁ, K. a KOVÁČOVÁ, T. *Umělecké tlumočení do znakového jazyka*. 1. vyd., Praha, Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008.
- Deaf Studies Today*. [online] 2008. [cit. 2009-12-5]. Dostupné na WWW: <<http://www.uvsc.edu/asl/deafstudies/2008/keynote.html>>.
- ENDRESS J. *Poezie ve znakovém jazyce*. Praha: Občanské sdružení Zvuk ticha, 23. – 24. září 2005. [Workshop].
- HUDÁKOVÁ, A. *Dva jazyky a dva kultury*. Ve světě sluchového postiženého. Praha, Středisko rané péče Tamtam – FRPSP, 2005.
- Jürgen Endress – *gebärdenkünstler*. [online] 2007. [cit. 2007-11-29]. Dostupné na WWW:<<http://www.juergen-endress.de>>.
- KLIMA, E. – BELLUGIOVÁ, U. *Wit and poetry in American Sign Language*. In Stokoe, W. (Ed.) *Sign and culture: A reader for students of American Sign Language*. Silver Spring, MD: Linstok Press, 1980, s. 105-132.
- KOLEKTIV AUTORŮ ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD. *Ilustrovaný encyklopedický slovník*. Praha: ACADEMIA, nakladatelství Československé akademie věd, 1980.
- KRATOCHVÍLOVÁ K. *Workshop o poezii ve znakovém jazyce*. Gong, 2005, roč. 34, č. 11, s. 10 – 11.
- KRAUSMANNOVÁ, B. *Poezie ve znakovém jazyce ve školním vyučování*. Info-Zpravodaj, 2004, roč. 12, č. 4, s. 17.
- LENTZOVÁ, E., M. *Sign Poetry and Storytelling* in Encyclopedia of Deafness and Deaf People. McGraw-Hill, 1987, s. 124-126.
- MAŠKOVÁ, D. *Český jazyk Přehled středoškolského učiva*. Praha, VYUKA.CZ, 2005.

- Poezie. Wikipedie.* [online] 2009. [cit. 2009-1-11]. Dostupné na WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Poezie>>.
- MOTEJZÍKOVÁ, J. *Simultánnost v českém znakovém jazyce.* [Diplomová práce]. Praha: FF UK, 2007.
- OPELÍK, J. - BRABEC, J. - ČERVENKA, M. - GRYGAR, M. - KARFÍK, V. - KARFÍKOVÁ, V. - PEŠAT, Z. *Jak číst poezii.* Praha, 1969.
- PŮLPANOVÁ L., TETAUEROVÁ I. *Poezie ve znakovém jazyce.* Unie. Informační portál o světě Neslyšících. [online] 2005. [cit. 2007-8-16]. Dostupné na WWW: <<http://ruce.cz/clanky/100>>.
- Sehen statt hören.* [online] 2001. [cit. 2007-12-1]. Dostupné na WWW: <<http://www.taubenschlag.de/html/ssh/1054.htm>>.
- SUTTONOVÁ-SPENCEOVÁ R., LADD P., RUDD G. *Analysing Sign Language Poetry.* Houndmills, Basingstoke [u.a.] : Palgrave Macmillan, 2005.
- SUTTONOVÁ-SPENCEOVÁ R., *An overview of sign language poetry.* [online] 2003. [cit. 2007-12-1]. Dostupné na WWW: <www.let.kun.nl/sign-lang/echo/docs/SL_poetry.pdf>.
- SUTTONOVÁ-SPENCEOVÁ R., *Dorothy Miles.* [online] 2003. [cit. 2008-12-5]. Dostupné na WWW: <<http://www.let.ru.nl/sign-lang/ECHO/docs/Dorothy%20Miles.pdf>>.
- VALLI, C. *ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli.* [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 1995.
- VALLI, C. *The Nature of the Line in ASL Poetry.* SLR'87 Papers from the Fourth International Symposium on Sign Language Research. Eds W. H. Edmondson and F. Karlsson. Hamburg: Signum Press, 1990.
- VALLI, C. - *Dawn sign press.* [online] 1998. [cit. 2008-12-2]. Dostupné na WWW: <<http://www.dawnsign.com/support/aslpoetry.html>>.
- VELICH, K. *Něco stručně o F. Nietzsche a jeho použití kognitivních metafor.* [online] 2007. [cit. 2009-3- 4]. Dostupné na WWW: http://www.schacco.savana.cz/vlastni_web/zobrazit_prispevek.php?id=60.
- VESELÁ, M. *Tichá hudba neslyšících zpěváků.* [Bakalařská práce]. Brno: JAMU, 2008.
- WOLLOVÁ, B. *Znakový jazyk* in Encyklopedia of Languages. [online] 2004. [cit. 2009-3-13]. Dostupné na WWW: < <http://ruce.cz/clanky/7/2>>.

11. ZDROJE OBRÁZKŮ

- Obr. 5: Otevřený tvar ruky: CHYTAT MEDVÍDKA (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)
- Obr. 6: Zavřený tvar ruky: MEDVÍDEK (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)
- Obr. 7: Otevřený tvar ruky: DOTYK MEDVÍDKA (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)
- Obr. 8: Zavřený tvar ruky: MEDVÍDEK (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)
- Obr. 9: Znak: NAMYŠLENÝ KOHOUT (ASL) (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)
- Obr. 10: Znak: POHODLNÁ KRÁVA (ASL) (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)
- Obr. 11: Znak na pravé straně: klasifikátor pro skupinu lidí nebo zvířat (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)
- Obr. 12: Znak na levé straně nahoře: klasifikátor pro hvězdy (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)
- Obr. 23: HOUBA se snaží růst (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)
- Obr. 24: HOUBA roste víc (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)
- Obr. 25: HOUBA se rozrůstá (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)
- Obr. 26: Sedí a usmívá se (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)
- Obr. 27: Recitátorka mění role pohledem (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)
- Obr. 28: Druhá osoba PLÁČE (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)
- Obr. 29: Znak pro číslovku 1 (Kuchařová, L. a Okrouhliková, L., 2005)
- Obr. 30: Znak pro číslovku 2 (Kuchařová, L. a Okrouhliková, L., 2005)
- Obr. 31: Znak pro číslovku 3 (Kuchařová, L. a Okrouhliková, L., 2005)
- Obr. 35: Znak pro písmeno A (Kuchařová, L. a Okrouhliková, L., 2005)
- Obr. 36: Znak pro písmeno B (Kuchařová, L. a Okrouhliková, L., 2005)
- Obr. 37: Znak pro písmeno C (Kuchařová, L. a Okrouhliková, L., 2005)
- Obr. 44: Znak pro číslovku 5 (Kuchařová, L. a Okrouhliková, L., 2005)
- Obr. 48: MIMINKO (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)
- Obr. 49: DOSPĚLÍ (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)
- Obr. 50: Klasifikátorový znak KORUNY STROMU (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)

- Obr. 51: Klasifikátorový znak PARK (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)
- Obr. 52: Znak RODÍ SE (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)
- Obr. 53: Znak SRDCE HOŘÍ (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)
- Obr. 54: Znak STÁRNE (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)
- Obr. 55: Znak UMÍRÁ (VALLI, C. ASL Poetry : Selected Works of Clayton Valli. [DVD]. San Diego, Calif. : Dawn Pictures, 2004)
- Obr. 56: Znak pro číslovku 5 (Kuchařová, L. a Okrouhlíková, L., 2005)
- Obr. 58: Znak pro písmeno V (Kuchařová, L. a Okrouhlíková, L., 2005)
- Obr. 60: Dorothy Milesová (*About Dorothy Miles*. [online] 2009. [cit. 2009-12-5]. Dostupné na WWW: <<http://www.dorothymilesc.org/level2.asp?ID=599&Ref=about>>)
- Obr. 61: Ella Mae Lentzová (*Deaf Studies Today*. [online] 2008. [cit. 2009-12-5]. Dostupné na WWW: <<http://www.uvsc.edu/asl/deafstudies/2008/Keynote.html>>)
- Obr. 62: Dr. Clayton Valli (*National Deaf Poetry Conference*. [online] 2009. [cit. 2009-12-5]. Dostupné na WWW: <<http://www.poetspath.com/ndpc.html>>)
- Obr. 63: Jürgen Endress (*Gebärdenpoesie in Hannover*. [online] 2006. [cit. 2009-12-5]. Dostupné na WWW: <http://www.kobinet-nachrichten.org/cipp/kobinet/custom/pub/content,lang,1/oid,11119/ticket,g_a_s_t>)
- Obr. 64: Giuseppe Giuranna (*Clin d'oeil 2007*. [online] 2007. [cit. 2009-12-5]. Dostupné na WWW: <http://www.kugg.de/kultur/Clin-d-Oeil-2007_Bericht-Fotos_Christ.htm>)